

BOSNA I HERCEGOVINA
VIJEĆE MINISTARA
DIREKCIJA ZA EKONOMSKO PLANIRANJE

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
САВЈЕТ МИНИСТАРА
ДИРЕКЦИЈА ЗА ЕКОНОМСКО ПЛАНИРАЊЕ

BOSNIA AND HERZEGOVINA
COUNCIL OF MINISTERS
DIRECTORATE FOR ECONOMIC PLANNING

Bosna i Hercegovina

Izvještaj o socijalnoj uključenosti

Godišnji izvještaj 2021.

Sarajevo, Decembar/prosinac 2022.

Bosna i Hercegovina
Izvještaj o socijalnoj uključenosti
Godišnji izvještaj 2021.

Sadržaj

Spisak grafikona i tabela.....	3
Skraćenice	4
Uvod.....	5
Izvršni sažetak.....	6
Inkluzivno obrazovanje.....	8
Inkluzivnost školskog sistema.	8
Zapošljavanje	13
Siromaštvo, socijalna zaštita i ljudska prava	19
Siromaštvo	19
Sistem socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini.....	21
Ljudska prava.....	24
Djeca	25
Žene.....	27
Mladi.....	28
Starije osobe (penzioni sistem).....	29
Osobe sa invaliditetom.....	30
Izbjegllice i raseljene osobe	32
Zdravstveni sektor.....	34
Finansiranje sektora zdravstva u Bosni i Hercegovini.....	37

Spisak grafikona i tabela

<i>Grafikon 1: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu u 2013. godini.....</i>	<i>10</i>
<i>Grafikon 2: Stope zaposlenosti prema spolu (15+) u Bosni i Hercegovini.....</i>	<i>14</i>
<i>Grafikon 3: Kretanje stope zaposlenosti za dob 20-64 u periodu 2014-2020.....</i>	<i>15</i>
<i>Grafikon 4: Aktivne i pasivne mjere zapošljavanja u Bosni i Hercegovini u 2020.godini.....</i>	<i>16</i>
<i>Grafikon 5: Udio ekonomski neaktivnih osoba u dobi od 20-64 prema spolu i razlogu neaktivnosti, 2019 i 2020.godina.....</i>	<i>18</i>
<i>Grafikon 6: Problemi sa stambenom jedinicom sa kojima se sureću siromašna i nesiromašna domaćinstva.....</i>	<i>20</i>
<i>Grafikon 7: Punoljetni korisnici socijalne zaštite.....</i>	<i>23</i>
<i>Grafikon 8: Djeca u stanju socijalne potrebe 2021.....</i>	<i>26</i>
<i>Grafikon 9: Broj penzionera u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj.....</i>	<i>30</i>
<i>Grafikon 10: Standardizirana stopa smrtnosti (SDR), svi uzroci, zadnje dostupan podatak.....</i>	<i>36</i>
<i>Grafikon 11: Izdaci za zdravstvo prema pružaocima usluga zdravstvene zaštite (top tri) i izvorima finansiranja u Bosni i Hercegovini, 2020, u milionima KM.....</i>	<i>38</i>
<i>Tabela 1: Inkluzivnost obrazovanja u Bosni i Hercegovini.....</i>	<i>11</i>
<i>Tabela 2: Stope siromaštva prema statusu zaposlenja nosioca domaćinstva.....</i>	<i>19</i>
<i>Tabela 3: Pokazatelji siromaštva i nejednakosti Bosne i Hercegovine, 2011. i 2015.....</i>	<i>20</i>
<i>Tabela 4: Broj državljana Bosne i Hercegovine sa stalnim ili privremenim boravkom u inostranstvu.....</i>	<i>32</i>

Skraćenice

ARS – Anketa o radnoj snazi

APD – Anketa o potrošnji domaćinstava

BHAS – Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

BD – Brčko Distrikt

BDP – Bruto domaći proizvod

COR– Ciljevi održivog razvoja

DEP- Direkcija za ekonomsko planiranje

EU – Europska Unija

EUROSTAT – Statistički ured europske zajednice

FOND PIO/MIO – Fond penzijsko invalidskog osiguranja/mirovinsko invalidskog osiguranja

FOND PIO RS – Fond penzijsko invalidskog osiguranja Republike Srpske

KM – Konvertibilna marka

MOR – Međunarodna organizacija rada

MICS - Istraživanje višestrukih pokazatelja

OSI – Osobe s invaliditetom

PDV – Porez na dodanu vrijednost

PM – čestica zagađenja

PISA - Program za međunarodnu procjenu učenika

RCC – Vijeće za regionalnu saradnju

RS – Republika Srpska

SZO – Svjetska zdravstvena organizacija

SDR – Standardizirana stopa smrtnosti

UNESCO – Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu

UIS – Institut za statistiku Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu

UNDP – Program razvoja Ujedinjenih nacija

UNICEF – Fond Ujedinjenih nacija za djecu

WHO – Svjetska trgovinska organizacija

Uvod

Izvještaj o socijalnoj uključenosti Bosne i Hercegovine za 2021. godinu predstavlja razradu procesa koji omogućava osobama izloženim riziku od siromaštva i socijalne isključenosti da steknu priliku i neophodnu podršku za potpuno učešće u ekonomskom, socijalnom i kulturnom životu, te da uživaju društveno prihvatljive standarde života i blagostanja primijenjenim u društvu u kojem žive. Socijalno uključivanje kao koncept, osnova je socijalnih politika u zemljama EU, kao i njihove uzajamne koordinacije na nivou EU.

Sam pojam socijalne uključenosti dobio je na važnosti u javnim raspravama o politici EU početkom 1985. godine, ali prekretnica je svakako Lisabon 2000. (tzv. Lisabonska strategija) kada je utvrđen desetogodišnji strateški cilj „EU da postane najkonkurentnija i najdinamičnija ekonomija na svijetu zasnovana na znanju, sposobna za održiv ekonomski rast s više i boljih radnih mjesta i većom socijalnom kohezijom“. U isto vrijeme utvrđen je i instrument za implementiranje Lisabonske strategije, tzv. Otvoreni metod koordinacije (OMC), koji pruža okvir za suradnju unutar i između zemalja članica čije su nacionalne politike usmjerene prema zajedničkim usvojenim razvojnim ciljevima zajednice.

Zemlje članice su se složile da utvrde i promoviraju najučinkovitije politike i mjere u području socijalne zaštite i socijalne uključenosti s ciljem međusobnog učenja i razmjene najboljih iskustava. Do stvarnog pokretanja procesa socijalnog uključivanja došlo je zasjedanjem Europskog vijeća u Nici 2000. godine kada su usaglašeni sljedeći ciljevi u borbi protiv siromaštva i socijalne isključenosti, kao ključne poluge Europske strategije za socijalnu uključenost:

1. olakšati svima zapošljavanje, te pristup resursima, pravima, robama i uslugama,
2. spriječiti rizik od isključenosti,
3. pomoći najugroženijim kategorijama stanovništva,
4. pokrenuti sve relevantne organe.

Za praćenje socijalne isključenosti, zemlje EU koriste SILC anketu (eng. Income, Social inclusion and Living Conditions) , dok se u Bosni i Hercegovini koristi Anketa o potrošnji kućanstava.

Izvještaj o socijalnoj uključenosti za 2021. godinu predstavlja pregled socio-ekonomskih trendova od 2013. do 2021. godine sa akcentom na 2021. godinu. Analize se temelje na zvaničnim dostupnim podacima iz domaćih i međunarodnih izvora. Izvršena je poredba glavnih pokazatelja Bosne i Hercegovine s zemljama jugoistočne Europe. Nakon izvršnog sažetka gdje su predstavljeni glavni nalazi iz Izvještaja za 2021. godinu, u narednim poglavljima je detaljnije opisano stanje u oblastima iz kojih proizilaze strateških ciljevi inkluzivnog rasta za Bosnu i Hercegovinu.

Izvršni sažetak

Obrazovanje ima ključnu ulogu u procesu socijalnog uključivanja. Obrazovanjem se pojedinac osposobljava za uključivanje na tržište rada što omogućuje financijsko osamostaljivanje odnosno ekonomsku neovisnost. Tako se pojava siromaštva sprječava, a ujedno postiže bolja kvaliteta života. Postoje mnogi faktori rizika od socijalne isključenosti koji su direktno povezani s obrazovanjem, gdje su najčešći uzroci loše materijalno stanje u obitelji i nezadovoljavajuća sustavna rješenja za različite razine obrazovanja. Dodatni faktori rizika za isključenost u obrazovanju su zdravstveni problemi, tjelesni ili mentalni nedostaci te pripadnost manjinskim grupama (poput Roma), kao i povratnicima u određeno područje ili regiju.

Stopa zaposlenosti u Bosni i Hercegovini 2021. godine, prema Anketi o radnoj snazi, iznosila je 39,6%, i u blagom je padu u odnosu na prethodnu godinu kada je iznosila 40,1%. Pored toga što se stopa zaposlenosti smanjila, jaz u stopi zaposlenosti među spolovima se povećao. Kod muškaraca stopa zaposlenosti je povećana sa 50,9% na 51,1%, dok se stopa zaposlenosti kod žena smanjila sa 29,9% na 28,7%.

Prema podacima iz Ankete o radnoj snazi za 2021. godinu, stopa aktivnosti je iznosila 48,0 %, što predstavlja blagi rast u odnosu na prethodnu godinu kada je ta stopa iznosila 47,1%. Gender jaz je vidljiv i u stopi aktivnosti budući da je 59,7% radno sposobnih muškaraca aktivno, za razliku od 36,8% žena.

Stopa neuposlenosti mladih u dobi od 15 do 24 godine za 2021. godinu iznosila je 36,6 % i veća je za 2,8 % u odnosu na 2019. godinu kada je iznosila 33,8%, a manja za 2,2 procenta u odnosu na 2018. godinu kada je iznosila 38,8%.

Siromaštvo u Bosni i Hercegovini najčešće se mjeri indikatorima vezanim za potrošnju dok se višedimenzionalnost siromaštva promatra kroz zdravstvo, obrazovanje, mogućost zapošljavanja i pristup ustanovama socijalne zaštite. Prema posljednjim dostupnim podacima Agencije za statistiku (za 2015. godinu), 16,9% stanovništva živjelo je u relativnom siromaštvu, a najbogatija petina je 4,9 puta više trošila u odnosu na najsiromašnju petinu. U pogledu starosne strukture, stopa siromaštva starih (65+) te djece (<15godina), je veća od prosječne za zemlju. U pogledu geografske distribucije veću stopu siromaštva bilježe kućanstva koja žive u negradskom tipu kućanstava. Siromaštvo prema spolu, ne bilježi značajne promjene.

Jedan od oblika socijalne zaštite primalo je ukupno 521.218 korisnika u Bosni i Hercegovini, što je značajnije smanjenje za 25.387 korisnika u odnosu na 2020. godinu, kada je taj broj iznosio 546.605 korisnika. Od toga, 410.405 su punoljetni korisnici ili 78,73% , a 110.813 su maloljetni korisnici ili 21,26 %.

Zastupljenost žena u politici i javnom životu je i dalje mala. Od 425 kandidata za načelnike/ce i gradonačelnike/ce, za Izbore 2020. godine, svega je 29 žena ili 6,82 %.

Prioriteti mladih ljudi se ogledaju u nekoliko slijedećih područja: obrazovanje, zapošljavanje, zdravlje, socijalni status, participacija u javnom životu, kultura, sport i slobodno vrijeme.

Stopa aktivnosti starosne grupe 15-24 godina iznosi 32%, stopa zaposlenosti 19,8 % dok je stopa neuposlenosti 38,3 %.

U Bosni i Hercegovini broj umirovljenika je i dalje u stalnom porastu. U Federaciji Bosne i Hercegovine, broj isplaćenih mirovina u prosincu 2021. godine iznosio je 429.545 penzija. Ukupan broj korisnika prava na mirovinu na dan 31.12.2021. godine u Republici Srpskoj je bio

272.585. Prosječan iznos mirovine u Federaciji Bosne i Hercegovine je iznosio 489,70 KM, dok je u Republici Srpskoj prosječan iznos mirovine iznosio 414,25 KM.

Prema posljednjim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine za 2021. godinu, sa smetnjama u tjelesnom i psihičkom razvoju bilo je ukupno 64.516 osoba, od čega 48.651 punoljetnih i 15.885 maloljetnih osoba, odnosno korisnika.

U 2021. godini, iz donacija i kredita obnovljeno je i izgrađeno 570 stambenih jedinica u Bosni i Hercegovini, od čega 226 kuća i 344 stana. Time je osigurano trajno rješenje problema raseljavanja za oko 2.100 lica, i to povratak oko 700 izbjeglih i raseljenih osoba u Bosni i Hercegovini i lokalnu integraciju za oko 1.400 raseljenih osoba.

Kriza izazvana pandemijom COVID-19 u 2021. godini imala je znatan negativan uticaj na već slab sistem socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini.

Kapaciteti medicinskog kadra su znatno manji od prosjeka zemalja Europske Unije, što za posljedicu može da ima otežan i nepravovremen pristup pacijentu. Posebno zabrinjava otežan pristup uslugama zdravstvene zaštite uzrokovan pandemijom Covid-19. Bosnu i Hercegovinu karakterizira kontinuirano povećanje troškova u sektoru zdravstva. U 2019. godini izdaci u zdravstvu iznosili su 3 milijarde i 384 miliona, što je za 190 miliona više nego prethodne godine, a za oko 860 miliona više nego u 2013. godini. Kontinuirano povećanje izdataka se jednim dijelom može objasniti starenjem stanovništva i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i većeg spektra laboratorijskih nalaza, te općeg rasta indeksa cijena. Pandemija je dodatno uticala na povećanje izdataka u zdravstvu.

Inkluzivno obrazovanje

Obrazovni sistem u BiH nije inkluzivnog karaktera i ne pridaje mu se značaj koji mu je odgovarajući, iako predstavlja veoma važan stub u pristupu socijalnoj uključenosti i obrazovanju u EU. Obrazovanje ima ključnu ulogu u procesu socijalnog uključivanja. Obrazovanjem se pojedinac osposobljava za uključivanje na tržište rada što omogućava finansijsko osamostaljivanje odnosno ekonomsku neovisnost. Tako se pojava siromaštva sprječava, a ujedno postiže bolji kvalitet života. Postoje mnogi faktori rizika od socijalne isključenosti koji su direktno povezani sa obrazovanjem, gdje su najčešći uzroci loše materijalno stanje u porodici i nezadovoljavajuća sistemski rješenja za različite nivoe obrazovanja. Dodatni faktori rizika za isključenost u obrazovanju su zdravstveni problemi, fizički ili mentalni nedostaci te pripadnost manjinskim grupama (poput Roma), kao i povratnicima u određeno područje ili regiju.

Među prvim koracima za unapređenje inkluzivnog obrazovanja je prepoznavanje inkluzije kao procesa u kojem je dijete u centru pažnje, osnaživanje i edukacija onih koji direktno rade na edukaciji djece, edukacija roditelja o tome kako da objektivno sagledaju probleme sa kojima se susreću i učestvuju u njihovom rješavanju. U cilju širenja inkluzivnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, postoji potreba da se podigne svijest nastavnika, direktora, roditelja i zajednica o značaju obrazovanja za djecu sa smetnjama u razvoju, što podrazumijeva institucionalnu obuku o inkluzivnom obrazovanju za nastavnike i rukovodeće osoblje škole. Inkluzivno obrazovanje se treba podsticati na svim nivoima od predškolskog obrazovanja. Proces socijalnog uključivanja treba početi što je ranije moguće - u ranoj razvojnoj fazi djeca sa smetnjama imaju najviše koristi od inkluzivnog obrazovanja, dok se djeca bez smetnji u ranoj mladosti nauče prihvaćati različitosti ljudi.

Inkluzivnost školskog sistema. Prosječni nivo percepcije inkluzivnosti škole ocijenjen je najnižom ocjenom od strane djece (učenika) i najvišom ocjenom od strane nastavnika u sve tri dimenzije. Prosječni nivo kod nastavnika i roditelja slaže se u percepciji inkluzivnosti kulture i politika, a značajno se razlikuje u viđenju inkluzivnosti školskih praksi.

Srednji nivo inkluzivne kulture (što uključuje nivoe razvoja zajednice i inkluzivnih vrijednosti) značajno je viši u školama koje se nalaze u ruralnim područjima nego školama iz urbanih područja. To bi moglo značiti da djeca iz više ruralnih područja svoju školu vide kao sigurniju i podsticajnu zajednicu u poređenju sa djecom iz više urbanih područja. O razlozima ovakvog nalaza može se samo špekulisati. Manji broj djece i nastavnika u ruralnim područjima mogao bi voditi boljem poznavanju djece između sebe i formiranju zajednice koja više liči na porodicu uz izraženo osjećanje sigurnosti i podrške. Pored toga, u ruralnim područjima časovi se često održavaju za miješane grupe djece različitih uzrasta gdje se onda metodologija nastave mora adekvatno prilagoditi uzrastu djece. Moguće je da su nastavnici sa dugim iskustvom rada u miješanim odjeljenjima stekli vještine da mogu olakšati lekcije djeci sa različitim nivoom vještina, različitim karakterističnim ponašanjem i stavovima, čime se pozitivno utječe na opšti stav djece koja školu vide kao inkluzivnu.

Kao i kod nivoa inkluzivne kulture, djeca iz više ruralnih područja smatraju da njihove škole pokazuju više inkluzivnih politika i praksi (npr., organiziranja i mobiliziranja resursa) u poređenju sa djecom iz više urbanih područja.

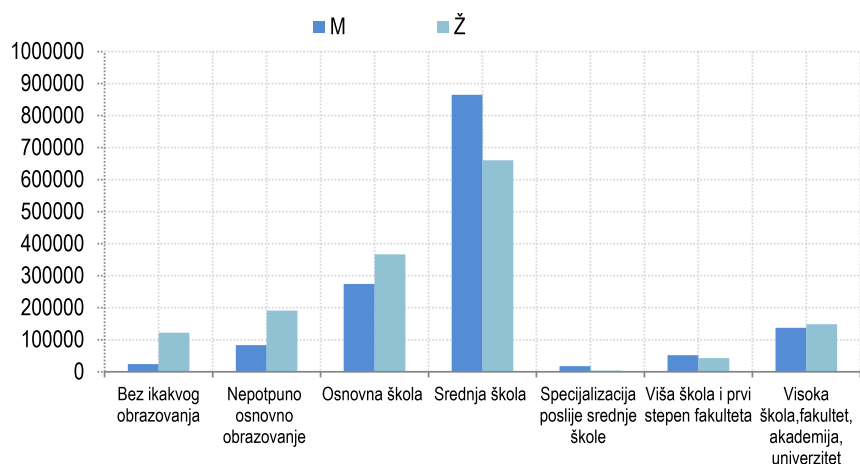
Danas, u doba brzog tehnološkog napretka, zadatak obrazovanja je osposobljavanje za samostalno učenje i snalaženje u društvu odnosno jačanje konkurentnosti pojedinca na tržištu rada. Iz navedenog proizilazi da se bez stečenih kvalifikacija nije moguće zaposliti čime se povećava rizik zapadanja u krug neobrazovanosti, nezaposlenosti i siromaštva. Praćenje realizacije inkluzije u obrazovanju podrazumijeva prepoznavanje primjera dobre prakse ali i barijera i teškoća sa kojima se njihovi akteri susreću.

U većini škola proces identifikacije počinje sa upisom djeteta u školu, pri čemu se koristi niz različitih testova. Roditelji vrlo rijetko prijavljuju posebne potrebe svoga djeteta (osim ako nije prisutno neko vidljivo fizičko onesposobljenje). Stoga **identifikacija uvjeta i potreba djeteta** obično počinje postupkom upisa u školu i to putem primjene **različitih testova i vršenja opservacije djeteta**. Vrste testova koji se koriste za procjenjivanje djece odnosno njihovih konkretnih sposobnosti razlikuju se od jedne škole do druge (a isto tako i od jedne regije do druge). Opšta namjena ovih testova je da izmjere orijentaciju u prostoru i vremenu, percepciju, prepoznavanje, pamćenje i druge kognitivne sposobnosti, kao i izgovor i artikulaciju. Takva procjena sposobnosti djeteta i drugih uvjeta (kao što su društveno i zdravstveno stanje) vrši se na nekoliko načina. U svim školama ključnu ulogu u ovome procesu igra školski pedagog. Neke škole pored školskog pedagoga imaju i druga zaposlena stručna lica, kao što su psiholozi i defektolozi (pedagozi za rad sa djecom sa posebnim potrebama). Prije upisivanja u školu, dijete mora donijeti zdravstveno uvjerenje izdato od strane doma zdravlja (osim u Tuzlanskom kantonu). U nekim školama formira se komisija za identifikaciju (koja pored školskog pedagoga uključuje i druga stručna lica i defektologe) samo u svrhu vršenja procjene djece. Obično se ova komisija sastoji od doktora medicine, školskog pedagoga, jednog ili više nastavnika, psihologa, defektologa, socijalnog radnika i logopeda. Mora se ipak primijetiti da takve komisije nisu na raspolaganju u svim školama, te da u mnogim mjestima proces identifikacije i procjene provodi samo školski pedagog služeći se nizom testova.

Glavni problem u vezi sa postupkom identifikacije odnosi se na testove koji služe za procjenjivanje djeteta. Prvo, u većini škola testovi koji se koriste za procjenu nisu standardizirani niti su namijenjeni za identifikaciju potencijala djeteta. Tipovi testova razlikuju se od jedne škole do druge i usmjereni su na otkrivanje poteškoća kod djeteta, a ne djetetovih potencijala. Zbog toga, a u cilju rješavanja ovog problema, relevantne zainteresirane strane trebale bi raditi na razvijanju novih testova ili na revidiranju i standardiziranju starih testova. Drugo, navedene testove uglavnom administriraju školski pedagozi, a ne školski psiholozi koji su stručna lica kvalificirana za primjenu i analizu testova. U postojećoj situaciji, s obzirom na to da u školama nema zaposlenih psihologa, školski pedagozi rade posao koji ne bi trebali raditi. Zapošljavanje psihologa u osnovnim školama vlasti bi trebale postaviti kao prioritet ukoliko se želi postići vršenje odgovarajućih i standardiziranih procjena.

Prema podacima iz Popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. godine, 2,82% stanovništva u BiH je nepismeno. Po rodnoj podjeli, 0,78% muškaraca i 4,76% žena od ukupnog stanovništva je nepismeno. Primjetna je razlika u nivou obrazovanja stanovništva po spolu, gdje daleko veći broj žena ima niže nivoe obrazovanja (bez obrazovanja, nepotpuno i osnovno obrazovanje). Dok 59% muškaraca preko 15 godina ima srednje obrazovanje, kod žena je taj postotak 43%

Grafikon 1: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi i spolu u 2013. godini

Prema posljednjim podacima o uključenosti djece u **predškolski odgoj i obrazovanje** u školskoj 2021./2022. godini u BiH ukupno je bilo 427 predškolskih ustanova sa 33.200 djece. U odnosu na prethodnu školsku godinu broj djece korisnika predškolskih ustanova porastao je za 19,9%, a broj zaposlenih veći je za 12,3%. Od ukupnog broja djece u predškolskom vaspitanju i obrazovanju njih 63% obuhvaćeno je u javnim ustanovama, dok je u privatnim ustanovama obuhvaćeno njih 37%. U školskoj 2021./2022. godini u jasličkoj grupi je boravilo 7.799 djece, što je za 37,1% više u odnosu na prethodnu školsku godinu. Najveću grupu među njima čine djeca uzrasta od 2 do 3 godine (58,2%).¹ Povećao se i broj djece koja nisu primljena zbog popunjenog kapaciteta predškolskih ustanova u drastičnoj mjeri, te je na mjesto u predškolskim ustanovama čekalo 89.552 djece što je u odnosu na prethodnu školsku godinu više za 34,5%. S obzirom na to da je predškolski odgoj i obrazovanje, u godini pred polazak u školu, Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini propisan kao obavezan, neophodno će biti dodatno povećati obuhvat djece uzrasta pet do šest godina programima predškolskog odgoja i obrazovanja.

Procijenjena **stopa pohađanja škole za djecu uzrasta od 6 do 14 godina iznosi 92,9%** za Bosnu i Hercegovinu. Broj učenika u osnovnim i srednjim školama se iz godine u godinu smanjuje. U školskoj 2021./2022. godine djelovalo je 17.021 redovnih osnovnih škola (matične i samostalne sa područnim školama) i 46 škola za djecu sa poteškoćama u razvoju. U školskoj 2021./2022. godini u BiH upisano je 264.802 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 3.257 učenika, ili 1,2%. Učešće broja učenika u odnosu na ukupan broj učenika iznosi 48,5%. U školskoj 2021./2022. godini u prve razrede je upisano 28.013 učenika, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 1,9%. Od ukupnog broja učenika, u nižim razredima (od prvog do petog razreda, odnosno ISCED 1) je bilo 54,3% učenika, dok je u višim razredima (od šestog do devetog razreda, ISCED 2) bilo 45,7% učenika. U ugroženu skupinu djece spadaju djeca koja su navršila 15 godina, a nisu pohađala osnovnu školu, jer se oni, prema zakonu, školuju po principu školovanja odraslih. To podrazumijeva vanredno polaganje razreda.

Jedan od faktora socijalne uključenosti/isključenosti jeste **finansijska dostupnost obrazovanju**. Stopa upisa djece iz siromašnih porodica u srednje škole mnogo je niža od prosjeka. Pregled javne potrošnje² pokazuje da je stopa upisa djece iz siromašnih porodica

¹ Agencija za Statistiku BiH, *Predškolsko vaspitanje i obrazovanje 2021/2022.*

² Svjetska banka 2004. godine.

mnogo niža nego što je slučaj sa njihovim “nesiromašnim” vršnjacima, što ih stavlja u daleko ranjiviji položaj u pogledu siromaštva. Nadalje, učenici koji ne nastave pohađati srednju školu se nakon završetka osnovne škole nalaze u riziku od siromaštva (57% ih je u kategoriji siromašnih)³. Mnogi učenici koji pohađaju stručne škole nisu imali adekvatan pristup opštem obrazovanju i zbog toga nisu kvalitetno pripremljeni da se suoče sa izazovima današnjeg tržišta rada.

Javni izdaci za formalno obrazovanje u Bosni i Hercegovini, u 2020. godini iznosili su 1 milijardu 476 miliona KM ili 4,3% bruto domaćeg proizvoda. Javni, privatni izdaci i sredstva iz inostranstva za obrazovne ustanove u 2020. godini iznosili su 1 milijardu 574 miliona KM ili 4,6% bruto domaćeg proizvoda. Od ukupnog iznosa izdataka za obrazovne ustanove, javni izdaci bili su 91,4%, privatni izdaci 8,2%, a 0,4% bila su sredstva iz inostranstva. U strukturi ukupnih izdataka za obrazovne ustanove, izdaci za predškolsko obrazovanje učestvovali su sa 5,0%, osnovno obrazovanje 49,6%, srednje obrazovanje 23,6% i visoko obrazovanje 21,6%.⁴

Tabela 1: Inkluzivnost obrazovanja u Bosni i Hercegovini

	2015	2016	2017	2018	2019	Izvor
Učešće odraslih (starosti 25-64) u cjeloživotnom učenju	2,3	2,6	-	-	-	ARS BHAS
Rano napuštanje obrazovanja (starosti 18-24)	5,2	4,9	-	-	-	ARS BHAS
Upis u tehničko i stručno obrazovanje i obuku (TVET) kao % od ukupnog broja upisanih u srednjoškolsko obrazovanje	74,2	75,09	75,9	76,2	77,3	UNESCO Institute of Statistics

Prema zadnjim podacima o **ranom napuštanju obrazovanja**, u BiH 2016. godine 4,9% osoba od 18-24 godine ima najviše dva razreda srednje škole, istovremeno u EU28 ta stopa iznosi 10,6%⁵. Cilj strategije EU 2020 je da prosjek bude 10%. U periodu od 2010. do 2018. godine, stopa ranog napuštanja škole je bila veća kod žena. Stopa upisa u srednje škole u BiH iznosi 87,4%⁶. Oko 54% učenika srednju školu završi u redovnom roku, dok svega 24% srednjoškolaca jedne generacije nastavlja školovanje na višim/visokim školama. Napuštanje srednjeg obrazovanja u najvećem broju slučajeva povezano je sa maloljetničkom delikvencijom (52,0%), pripadnosti romskoj populaciji (48,3%), te siromaštvom i materijalnim stanjem porodice (37,9%)⁷. Razlozi za napuštanje obrazovanja u osnovnoj/srednjoj školi su mnogostruki. Jedan od razloga je loša ekonomska situacija u domaćinstvima, gdje roditelji nisu u mogućnosti finansirati obrazovanje svog djeteta. Također, određen broj djece u Bosni i Hercegovini ima otežan pristup školama jer žive u udaljenim krajevima, izolovanim područjima koja često nemaju prilazne puteve, kojima bi se mogla kretati motorizirana vozila. Nedovoljno razvijena svijest i nedovoljna informiranost roditelja o potrebi obrazovanja djece je, također, jedan od faktora koji utiču na to da se djeca ne upisuju u osnovne škole. Ovo je

³ Istraživanje za potrebe Izvještaja o humanom razvoju za 2007. godinu, UNDP.

⁴ BHAS Financijska statistika obrazovanja 2020

⁵ Early school leavers, EUROSTAT.

⁶ SEE 2020.

⁷ Istraživanje o nepohađanju i napuštanju obrazovanja u osnovnim i srednjim školama u BiH. (MDG F YERP/UNICEF). 2011.

posebno prisutno kod roditelja s niskim nivoom obrazovanja, kao i kod roditelja koji imaju problema u intelektualnom razvoju.

Djeca s posebnim potrebama, tačnije, djeca koja imaju poteškoća u razvoju ili boluju od hroničnih bolesti, i zbog toga su osuđena na boravak u bolnici ili kod kuće, predstavljaju grupe djece koja ponekad ili ne upisuju ili napuštaju osnovno obrazovanje. Školu ponekad nisu u mogućnosti da pohađaju **djeca povratnici** zbog lošeg materijalnog stanja i geografske dostupnosti škole. Djeca iz **porodica u stanju socijalne potrebe**, također, u velikom procentu napuštaju srednjoškolsko obrazovanje. Izdvajanja države za pomoć takvim porodicama su neznatna, a, prema nekim procjenama, za jednu godinu školovanja u srednjoj školi potroši se između dvije i tri hiljade konvertibilnih maraka. Porodice u kojima su roditelji nezaposleni, ili samo jedan roditelj radi, imaju niska primanja i ne mogu obezbijediti ova sredstva, a samim tim nisu u mogućnosti djeci omogućiti nastavak školovanja.

Romska populacija je u Bosni i Hercegovini posebno ugrožena. Prema zvaničnim podacima, 64 romske djece su napustila školovanje u školskoj 2014./2015. godini⁸. *Istraživanja djece i mladih koji ne upisuju i koji napuštaju školu* (UNICEF, 2011) ukazuju na podatak da je čak 46,2% romske djece napustilo osnovnu školu, a manje od 15% romske djece u Bosni i Hercegovini bilo uključeno u srednjoškolsko obrazovanje. Na ovaj način su sebi onemogućili nastavak obrazovnog puta ka sticanju određenih kvalifikacija. U nekim slučajevima, problem neprijavlivanja djece u matičnu knjigu rođenih se prenosi u obrazovanje gdje ta djeca ne pohađaju ni osnovnu školu. Velika nepismenost među ovom populacijom dovodi do toga da oni i nisu svjesni koliki značaj za razvoj djeteta ima obrazovanje. Dodatni razlog zbog kojeg je u ovoj populaciji visok procenat onih koji nemaju završenu niti osnovnu školu, jeste to što nemaju mogućnost školovanja maternjem jeziku, a njihova djeca, do polaska u školu, vrlo slabo znaju jezike konstitutivnih naroda, tako da prilikom polaska u školu tek počinju da ih savladavaju, što utiče na njihov uspjeh u učenju⁹.

Romska djeca su **izložena diskriminaciji od strane obrazovnih sistema**, nastavnika i djece na osnovu njihovog siromaštva, rase, jezika i brojnih nepovoljnih situacija u životima romske djece, što im onemogućava da redovno učestvuju u školskoj nastavi i da dobijaju adekvatnu podršku od svojih roditelja. Najčešće je pomoć u školovanju romske djece ograničena na osiguravanje školskih sveski i drugog materijala za učenje. S druge strane, samim materijalima ne stvaraju se preduvjeti u zajednici za unapređenje obrazovno-odgojnih rezultata kod romske djece. Zbog toga neke škole osiguravaju pripremne časove za romsku djecu namijenjene djeci koja nikada nisu pohađala školu niti su bili uključeni u predškolske aktivnosti. Nije ipak rijedak slučaj da romska djeca ne pođu na vrijeme u školu, što za posljedicu ima heterogeni sastav grupa djece koja pohađaju pripremne časove u smislu njihovog uzrasta (6-13 godina).

Pošto u nižim razredima ima veliki broj starije romske djece, za njih se organiziraju posebni časovi za nadoknadu propuštenog što im omogućava da se obrazuju sa drugom djecom svoga uzrasta. Škole sa značajnim brojem djece starije od 15 godina koja nisu završila osnovnu školu organiziraju vanredne ispite za djecu koja nikada nisu pohađala redovnu osnovnu školu ili za djecu koja su se ispisala iz škole. Samo nekolicina škola obuhvaćenih istraživanjem imalo je praksu upošljavanja romskog asistenta u cilju olakšavanja pristupa romskim porodicama i zajednicama. Zadaća romskog asistenta je da prati pohađanje nastave među romskom djecom različitim školskim aktivnostima, da im pruži potrebnu pomoć i da uspostavi partnerske odnose sa njihovim porodicama.

⁸ Izvještaj o provođenju Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, za školsku 2014./2015. godinu.

⁹ Izvještaj o provođenju Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, za školsku 2014./2015. godinu.

Zapošljavanje

Zapošljavanje je jedan od osnovnih uslova za osiguranje socijalne uključenosti. Tržište radne snage u Bosni i Hercegovini u zadnjoj deceniji i dalje karakteriše visoka stopa neaktivnosti, nezaposlenosti, a posebno dugoročne nezaposlenosti. Aktivne politike zapošljavanja na tržištu radne snage, zahtijevaju evaluaciju njihove efikasnosti i održivosti na duži vremenski period. Službe za zapošljavanje na svim nivoima vlasti, iako nude obuke za sticanje određenih vještina koje bi trebalo povećati konkurentnost pojedinca na tržištu rada, ne vode evidenciju nezaposlenih prema vještinama već prema nivou obrazovanja. S druge strane, većina poslodavca prilikom konkursnih procedura navodi neophodne vještine koje je potrebno posjedovati za obavljanje određenog radnog mjesta. Agenda 2030 i Cilj 8 Dostojanstven rad i ekonomski rast direktno su povezani sa unapređenjem zapošljavanja. Pored toga i drugi ciljevi kroz svoje podciljeve doprinose povećavanju zapošljavanja a posebno kroz unapređenje obrazovanja te gender ravnopravnog učešća na tržištu rada. Okvir za implementaciju ciljeva održivog razvoja u Bosni i Hercegovini sadrži i šest indikatora sa ciljanim vrijednostima koji se u direktnoj vezi sa tržištem rada. Oni se odnose na povećavanje stope zaposlenosti posebno žena i mladih, smanjenjem neaktivnosti posebno kod žena, te povećanjem minimalne neto plate.

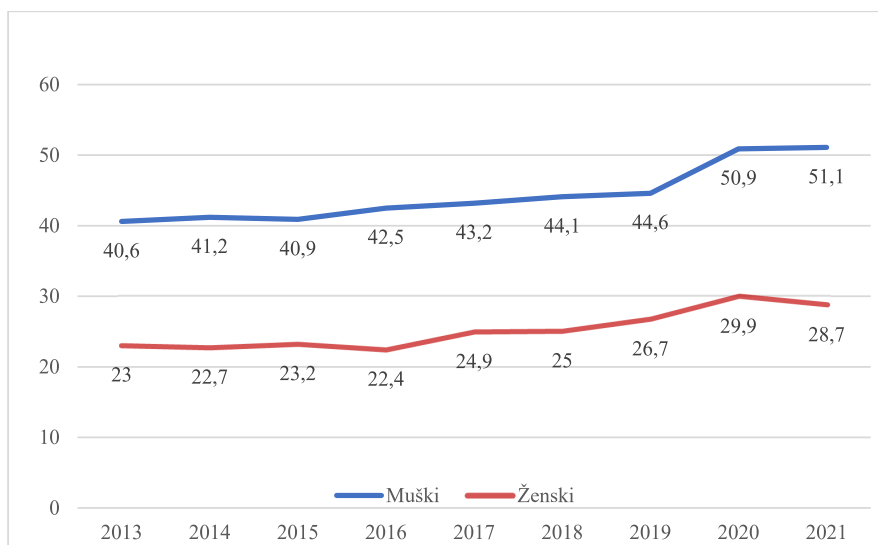
Ovo poglavlje analizira podatke o tržištu rada u Bosni i Hercegovini, entitetima i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine koji se mogu prikupiti iz dva izvora: administrativni podaci i Anketa o radnoj snazi (ARS). Podaci iz Anketa o radnoj snazi (ARS) metodološki se zasnivaju na preporukama Međunarodne organizacije rada (MOR) i zahtjevima EUROSTAT-a i međunarodno su uporedivi.

Podaci o tržištu rada u Bosni i Hercegovini, entitetima i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine mogu se prikupiti iz dva izvora: administrativni podaci i Anketa o radnoj snazi (ARS). Podaci iz Anketa o radnoj snazi (ARS) metodološki se zasnivaju na preporukama Međunarodne organizacije rada (MOR) i zahtjevima EUROSTAT-a i međunarodno su uporedivi.

Anketna stopa zaposlenosti za Bosnu i Hercegovinu za 2021. godinu iznosila je 39,6%, i u blagom je padu u odnosu na prethodnu godinu kada je iznosila 40,1%. Stopa zaposlenosti bilježi značajnu razliku među polovima (51,1% je stopa zaposlenosti muškaraca, a 28,7% je stopa zaposlenosti žena. Prema administrativnim podacima, u 2021. godini u prosjeku je bilo 823.599 osoba zaposleno od čega su 357.202 bile žene. Ovo predstavlja povećanje od 11.007 zaposlenih u odnosu na prethodnu godinu (ukupno povećanje broja zaposlenih žena je iznosilo 7.192).¹⁰ U posmatranom periodu 2016.-2021., u 2021. godini je zabilježen najveći nivo administrativno zaposlenih osoba, i premašio je do tada rekordnu 2019.godinu, kada je bilo prosječno zaposlenih 823.130 osoba.

¹⁰ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Demografija i socijalne statistike, Zaposleni po djelatnostima, mart 2021 saopštenje 27. maj 2021 www.bhas.gov.ba

Grafikon 2: Stope zaposlenosti prema spolu (15+) u Bosni i Hercegovini

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi

Prema dobnim skupinama najnižu stopu zaposlenosti imaju mladi 15-24 (19,6%), a najveću stopu zaposlenosti imaju osobe dobnе skupine 25-49 (63,4%).¹¹ I u ovim dobnim skupinama primjetna je gender razlika. Stopa zaposlenosti 15-24 godine za muškarce iznosi 25,4% a za žene 13,7%. Stopa zaposlenosti dobnе skupine 25-49 za muškarce iznosi 76,9%, a za žene 49,5%.

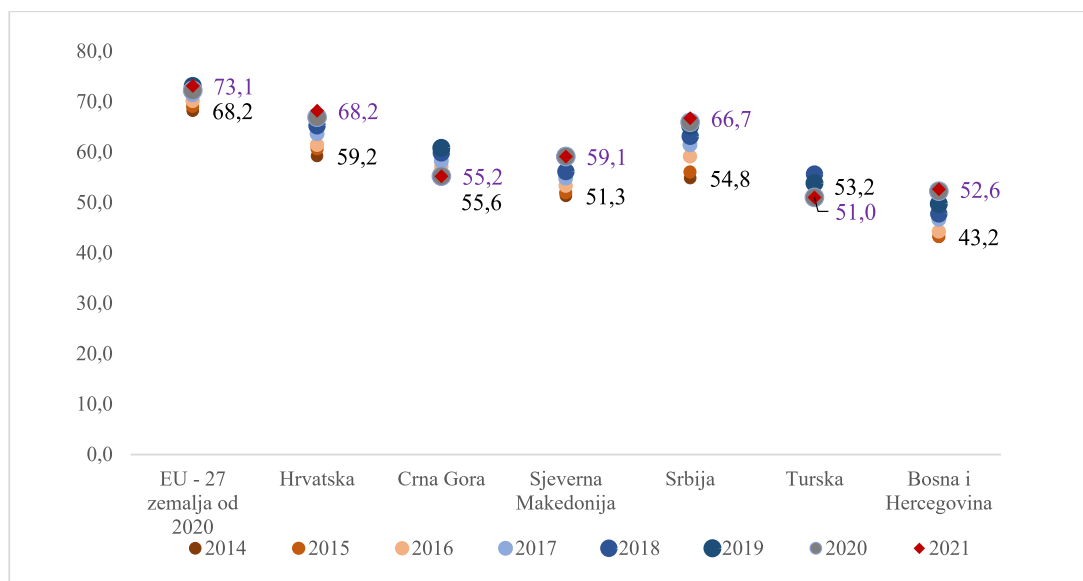
Bosna i Hercegovina bilježi niske stope zaposlenosti i u poređenju sa regijom, a poseban zaostatak je primjetan u smislu zastupljenosti žena na tržištu rada.

Prema podacima EUROSTAT-a i Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, najveću stopu zaposlenosti (20-64 godina starosti) za 2020. godinu, nakon Hrvatske, imala je Srbija 65,9%, dok je najmanju imala je Turska sa 51,0%.¹²

U sedmogodišnjem periodu (2014.-2020.), svaka zemlja povećala je stopu zaposlenosti za dobnu skupinu 20-64 (izuzev Turske i Crne Gore), s tim da je Srbija bila najuspješnija. Bosna i Hercegovina imala je do 2019.godine najnižu stopu zaposlenosti, ali u 2020.godinu nižu stopu zaposlenosti bilježi Turska(vidi grafikon 3).

¹¹ Anketa o radnoj snazi, BHAS

Grafikon 3: Kretanje stope zaposlenosti za dob 20-64 u periodu 2014-2020

Izvor: EUROSTAT baza podataka na dan 22.11.2022 ([online data code: lfsa_ergan]) i Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine za BiH podatak, zadnje dostupan podatak za Crnu Goru, Sjevernu Makedoniju i Tursku je iz 2021. godine

U pogledu nezaposlenosti, najveći problem u Bosni i Hercegovini je što je nezaposlenost strukturne prirode. To znači da najveći udio predstavljaju osobe koje su nezaposlene više od godinu dana. U 2021. godini čak je 59,7% nezaposlenih bilo nezaposleno duže od 2 godine. Ovaj udio se iz godine u godinu smanjuje, što može biti objašnjeno brisanjem osoba sa evidencije registrovanih nezaposlenih po različitim osnovama (zakonska osnova u Republici Srpskoj, odlazak u penziju, odlazak u inostranstvo, pronalazak zaposlenja), a djelimično i radi uticaja Covid-19 koji je prouzrokovao veći broj registrovanih novo-nezaposlenih tako da oni traže posao kraći vremenski period. U 2021. godini stopa nezaposlenosti je iznosila 17,4%, te je povećana za 1,5 procentna poena u odnosu na prethodnu godinu.¹³ Za razliku od anketne nezaposlenosti, registrovana nezaposlenost bilježi pad. U prosjeku u 2021.g. bilo je oko 394.402 osobe nezaposleno, što je manje za oko 19 hiljada nezaposlenih osoba.¹⁴ Povratak ekonomije odnosno realni rast BDP-a u 2021. godini¹⁵ imalo je značajnog povoljnog utjecaja na tržište rada.

Istovremeno, dok tržište rada bilježi smanjenje registrovanog broja nezaposlenih, zabilježen je i realni rast neto plata u Bosni i Hercegovini od 2,4%.¹⁶ Jedan od razloga je brži „oporavak“ onih sektora koji zapošljavaju kvalifikovaniju radnu snagu.

Posmatrano po dobnim skupinama, najveću stopu nezaposlenosti bilježe mladi 15-24 (38,3%), a najnižu starosna skupina od 50-64 (12,8%). Za razliku od stope zaposlenosti, stopa nezaposleni ne bilježi visok gender jaz kao što je slučaj u pogledu stope zaposlenosti (14,4% muškarci u odnosu na 22,0% žene). Gender jaz se povećao u 2021. godini u odnosu na 2020. godinu, sa 4,4 procentna poena na 7,6 procentnih poena.

¹³ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Saopštenje Ankete o radnoj snazi u Bosni i Hercegovini, 05. maj 2021

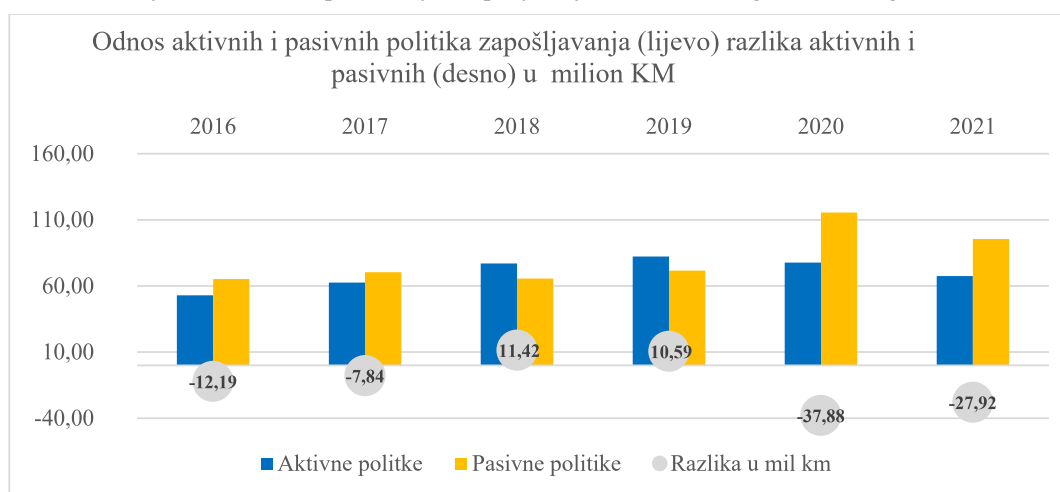
¹⁴ Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine, „Detaljna statistika za 2020 godinu“

¹⁵ Prema projekcijama CBBH (Godišnji izvještaj za 2021. godinu) realni rast BDP u 2021 godini je bio 7,5%

¹⁶ Godišnji izvještaj za 2021. godinu, Centralna Banka Bosne i Hercegovine

Velika razlika između anketno nezaposlenih i nezaposlenih koji su registrovani u biroima za zapošljavanje ukazuje na postojanje sive ekonomije što dodatno otežava kreiranje i implementiranje **aktivnih politika zapošljavanja**. Podaci o aktivnim politikama zapošljavanja u Bosni i Hercegovini nisu konsolidovani. Jedini dostupni podaci o aktivnim politikama su oni koji se sprovode putem biroa za zapošljavanje. Prema metodologiji EUROSTAT-a u aktivne mjere uračunati su i administrativni troškovi biroa za zapošljavanje (režije, plate zaposlenih), ali u ovom Izvještaju aktivne mjere ne obuhvataju administrativne troškove. Pasivne mjere zapošljavanja su veće od aktivnih ali se razlika smanjuje. U pasivne mjere su uračunati, pored novčanih naknada u slučaju nezaposlenosti i novac koji biroi plaćaju fondovima za zdravstveno osiguranje, što predstavlja dodatno opterećenje za adekvatnije ciljanje aktivnih politika zapošljavanja.

Grafikon 4: Aktivne i pasivne mjere zapošljavanja u Bosni i Hercegovini u 2020. godini

Izvor: Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine

Prema dostavljenim podacima Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine u aktivne i pasivne mjere zapošljavanja u Bosni i Hercegovini u 2021. godini utrošeno je više od 164 miliona KM, što predstavlja smanjenje od skoro 30 miliona KM. Vidljivo je u prethodnom grafikonu da su ti izdaci uslovljeni sa pandemijom Covid-19, budući da značajan udio i dalje predstavljaju izdvajanja na pasivne mjere. U aktivne politike zapošljavanja utrošeno je oko 67,6 miliona KM, što je za 19 miliona KM manje nego u prethodnoj godini.

Kod pasivnih mjera došlo je do značajnih promjena jer je utrošeno 95,5 miliona KM što je za skoro 44 miliona više nego 2019. godine. Ipak u odnosu na prethodnu godinu došlo je do smanjenja izdataka na pasivne mjere za oko 20 mil KM. Posmatrajući period 2016.-2021. godinu u prve dvije godine više se sredstava izdvajalo za pasivne mjere nego za aktivne, što je promijenjeno u 2018. i 2019. godini. Nažalost, pandemija je pored zdravstvenog sektora značajno uticala na tržište rada tako da je i u 2021. godini utrošeno više sredstava u pasivne politike i to za skoro 29 miliona.

Prema podacima Agencije za rad i zapošljavanje u Bosni i Hercegovini, prosječan mjesečni broj korisnika novčanih naknada u slučaju nezaposlenosti iznosio je 16.016 što predstavlja smanjenje za skoro 2 hiljade u odnosu na prethodnu 2020. godinu.

U oba entiteta, kao i u BD BiH najpopularnije su mjere koje se odnose na podršku zapošljavanja i rehabilitaciju, a za njom slijedi start-up poduzetništvo.

U Bosni i Hercegovini je i dalje je popularan trend zapošljavanja u inostranstvu. Jedinствена statistika o ovome ne postoji, ali postoje podaci kojima raspolaže Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine.

Bosna i Hercegovina trenutno ima potpisane međudržavne sporazume o zapošljavanju sa Slovenijom, Srbijom i Katarom, te međuinstitucionalni Dogovor o posredovanju pri zapošljavanju radnika iz BiH u Njemačkoj na određeno vrijeme, a koji se odnosi samo na osobe sa završenom srednjom medicinskom školom. Od navedenih sporazuma trenutno se implementiraju samo Slovenija i Njemačka, dok iz Katara i Srbije nema radnih ponuda. Od 2013. godine do kraja 2018. godine u Sloveniji je zaposleno 35.999 osoba (oko 70% su osobe od 30-45 godina). Samo u 2019. godini, prema dostavljenim podacima Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine, u Sloveniji je zaposleno 14.581 radnika, a u pandemijskoj 2020. godini skoro duplo manje odnosno 7.887. 2021. godina rekordna je godina u posredovanju zapošljavanja u Sloveniji, kada je zaposleno 19.575 osoba. Dominantna starosna grupa je 25-29 a 99,5% zaposlenih u Sloveniji su muškarci. Kada su u pitanju zanimanja i dalje su najtraženiji vozači motornih vozila, te varioci. U Njemačkoj u periodu 2013.-2018. zaposleno je 4.552 medicinskih radnika preko Agencije za rad i zapošljavanje a oko 60% su osobe od 20-30 godina. U Saveznoj Republici Njemačkoj u 2019. godini do 20.07.2019. ukupno je izdato 683 radne dozvole. U 2020. godini dolazi do smanjenja broja zaposlenih u Njemačkoj (553 osobe), koje se nastavilo i u 2021. godini (487) koja su se ostvarila preko Agencije za rad i zapošljavanje. Kao i u slučaju Slovenije, dominantna starosna grupa je 25-49, a za razliku od Slovenije 39,3% su muškarci a 60,7% žene.

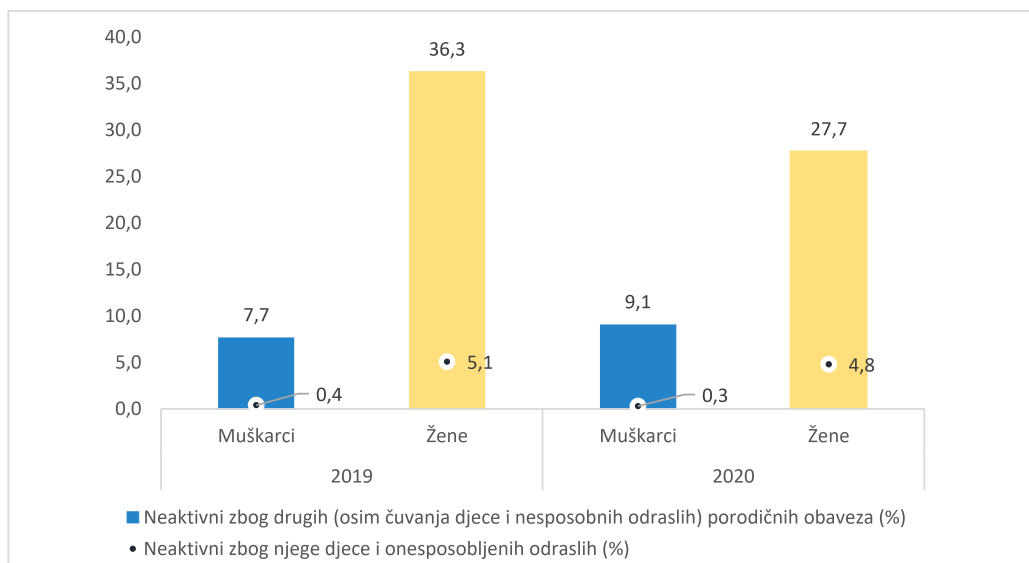
Sa Slovenijom postoji odredba u ugovoru da osoba mora biti evidentirana u zavodu za zapošljavanje, dok sa SR Njemačkom taj uslov ne postoji.

Sporazum sa Katarom se ne implementira jer nije definirana procedura za provođenje Sporazuma, te zbog toga nema ni radnih ponuda iz ove države.

Bosnu i Hercegovinu i dalje karakteriše visok udio neaktivnog stanovništva, iako ima dugogodišnji trend smanjivanja. Neaktivno stanovništvo čine nezaposlene osobe koje ne bi prihvatile ponuđeni posao. Anketa o radnoj snazi za 2021. godinu bilježi stopu aktivnosti od 48,0% što predstavlja blago povećanje od 0,3 procentna poena u odnosu na prethodnu godinu. To je ujedno i najveća aktivnost u Bosni i Hercegovini od kako se ona mjeri.

Iako je stopa aktivnosti najveća od kako se mjeri ona je i dalje niska u poređenju sa zemljama regiona, a posebno u poređenju sa Evropskom Unijom, što znači da je potrebno implementirati aktivacijske politike zapošljavanja sa posebnim fokusom za žene i mlade. Prema dobnim skupinama, stopa aktivnosti je najizraženija za starosnu skupinu od 25-34 (75,3%), i ona je nepromijenjena u odnosu na prethodnu godinu. Najniža stopa aktivnosti zabilježena je kod starijih osoba 65+ (3,6%) i mladih 15-24 (32,0%). Postoji značajna razlika u genderu u pogledu stope aktivnosti pri čemu je za muškarce veća od žena (59,7% u odnosu na 36,8%), od čak 22,9 procentnih poena. Iako se aktivnost povećala i za muškarce i žene u 2021. godini, gender jaz se povećao jer je u 2020. godini iznosio 22,5 procentnih poena. Oporavak od pandemije, trebao bi biti inkluzivniji prema ženama. Žene najviše navode kao razlog neaktivnosti brigu o domaćinstvu. Također primjetan je trend veće neaktivnosti kod starije radno sposobne populacije.

Grafikon 5: Udio ekonomski neaktivnih osoba u dobi od 20-64 prema spolu i razlogu neaktivnosti, 2019 i 2020.godina

Izvor: Podaci su dobiveni na zahtjev od Agencije za statistiku BiH, trenutno su raspoloživi podaci za 2020 godinu

Osobe sa invaliditetom su i dalje posebno diskriminirane na tržištu rada jer i pored izdvajanja na aktivne politike zapošljavanja osoba sa invaliditetom, one nemaju omogućen fizički pristup poslu radi neprilagođenosti javne infrastrukture (trotoari, javni prevoz, razni objekti i javne ustanove).

Tržište rada u Bosni i Hercegovini i dalje se suočava sa brojnim izazovima. Ne postoji sistem monitoringa potražnje i ponude za radnom snagom što dodatno otežava upravljanje sa aktivnim politikama zapošljavanja kao i sa usklađivanjem obrazovanja i tržišta rada. Da bi se aktivne politike adekvatno planirale neophodno je da se zavodi za zapošljavanje „oslobode“ od socijalnih politika.

Nedostatak radnih mjesta koja bi apsorbirala ponudu radne snage i dalje ostaje jedan od ključnih problema. Postoje inicijative da se smanje doprinosi na plate što bi uticalo na smanjenje sive ekonomije i samim tim povećanje zaposlenost. Također, pored smanjivanja doprinosa, postoje inicijative o smanjivanju procedura za pokretanje malih i srednjih preduzeća što bi trebalo rezultirati kreiranjem novih radnih mjesta. Potrebno je aktivnije raditi na otklanjanju prepreka za učestvovanje na tržištu rada, što se posebno odnosi na osobe sa invaliditetom, žene i mlade.

Siromaštvo, socijalna zaštita i ljudska prava

Siromaštvo

Jedan od strateških ciljeva identificiranih Strateškim okvirom za Bosnu i Hercegovinu je: Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost. Ispunjenje ovog cilja u narednom trogodišnjem periodu za rezultat bi imalo poboljšanje položaja ranjivih grupa koje čine: osobe sa invaliditetom, Romi, povratnici i interno raseljene osobe, obitelji sa dvoje i više djece, starije osobe, nezaposleni, niskokvalificirani radnici, žene, mladi i djeca. Također, Agenda 2030 je od svojih 17 postavljenih ciljeva prvi i drugi cilj se izravno odnose na smanjenje siromaštva i iskorjevanje gladi u svijetu.

Siromaštvo u Bosni i Hercegovini najčešće se mjeri indikatorima vezanim za potrošnju dok se višedimenzionalnost siromaštva posmatra kroz zdravlje, obrazovanje, mogućnost zapošljavanja i pristup ustanovama socijalne zaštite. Prema posljednjim dostupnim podacima Agencije za statistiku 16,9% stanovništva živjelo je u relativnom siromaštvu. Najbogatija petina je 4,9 puta više trošila u odnosu na najsiromašniju petinu.

Na osnovu podataka Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine¹⁷, stopa siromaštva starih (65+) te djece (<15godina), je veća od prosječne za zemlju. Stopa siromaštva starih iznosi 19,6%, a udio djece koja žive u domaćinstvima koja su relativno siromašna je 18,7%.

I obuhvat penzija kod osoba starijih od 65 godina je nizak i iznosi 72,8%. Također, starije osobe koje nisu siromašne imaju veći obuhvat penzija.¹⁸

Prema statusu zaposlenja nosioca domaćinstva, u najvećem riziku od siromaštva su domaćinstva u kojima je nosilac domaćinstva nesposoban za rad (38,5%), a najmanja je kada je nosilac domaćinstva zaposlen 11,6%.

Tabela 2: Stope siromaštva prema statusu zaposlenja nosioca domaćinstva

Status u zaposlenju nosioca domaćinstava	Broj siromašnih domaćinstava	Stopa siromaštva (%)
Zaposleni	47.955	11,6
Nezaposlen ili traži prvo zaposlenje	23.384	26,2
Domaćica	19.782	18,0
Nesposoban za rad	14.399	38,5
Penzioner	60.487	16,3
Ostalo	(4.612)	(32,9)
Ukupno	170.619	16,5

Izvor: BHAS na osnovu APD2015 i dostavljenih podataka DEP-u

Posebno treba istaknuti i to da se stope relativnog siromaštva značajno razlikuju urbano i ruralno. Relativna stopa urbanog stanovništva iznosi 11,3%, dok ruralnog 20,5%.¹⁹

Iako se relativno siromaštvo smanjilo to ne znači da je došlo do pada apsolutnog siromaštva. Relativno siromaštvo mjeri odnos između onih koji najmanje troše sa ostalim domaćinstvima u Bosni i Hercegovini. Tako da smanjenje stope relativnog siromaštva može značiti da su

¹⁷ Podaci su dostavljeni Direkciji za ekonomsko planiranje na upit

¹⁸ Podaci dostavljeni Direkciji za ekonomsko planiranje BiH, a na osnovu Ankete o potrošnji domaćinstava

¹⁹ Anketa o potrošnji domaćinstava, 2011

najsiromašniji poboljšali položaj u odnosu na bogate, a može značiti i da se položaj bogatih pogoršao u odnosu na siromašne a da se stvarno stanje siromašnih nije promijenilo.

Tabela 3: Pokazatelji siromaštva i nejednakosti Bosne i Hercegovine, 2011. i 2015.

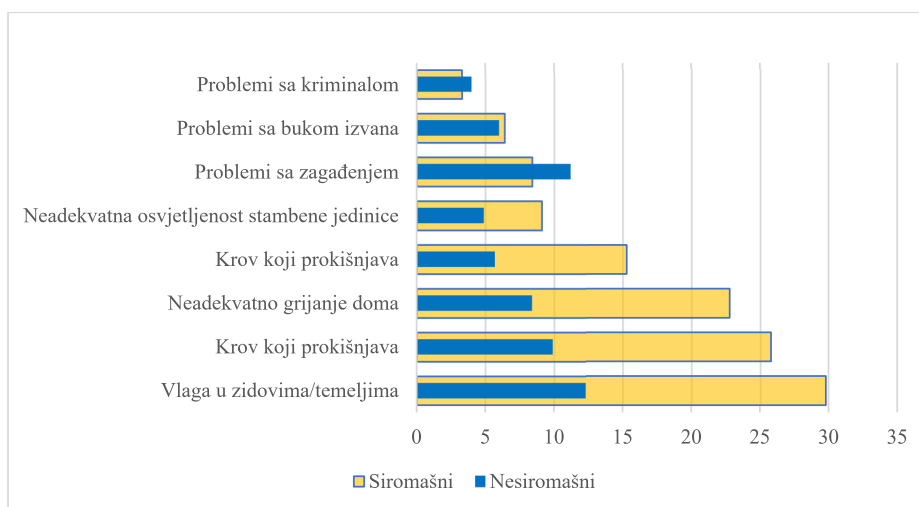
	2011	2015
Broj relativno siromašnih domaćinstava	177.277	170.619
Relativna stopa siromaštva domaćinstava (%)	17,2	16,5
Broj relativno siromašnih pojedinaca	566.025	505.816
Relativna stopa siromaštva stanovništva (%)	17,9	16,9
Relativna linija siromaštva (KM)*	416	389
Apsolutna stopa siromaštva (%)	15	-
Jaz siromaštva	25,2	24,6
Kvintilni omjer S80/S20	4,9	4,9

Izvor: BHAS

*Relativna linija siromaštva ne ovisi o inflaciji

U Bosni i Hercegovini većina domaćinstava živi u vlastitoj stambenoj jedinici. Ipak oni se susreću sa brojnim problemima vezanim za tu stambenu jedinicu. Problemi su posebno vidljivi između siromašnih i nesiromašnih porodica. Tako npr. trećina siromašnih domaćinstava se susreće sa problemom vlage u zidovima odnosno temeljima, a 12,3% nesiromašnih domaćinstava se susreće sa istim problemom. Nesiromašna domaćinstva bilježe veće probleme sa zagađenjem, a problemi sa bukom se neznatno razlikuju između bogatijih i siromašnijih domaćinstava.

Grafikon 6: Problemi sa stambenom jedinicom sa kojima se susreću siromašna i nesiromašna domaćinstva

Izvor: Podaci dostavljeni od Agencije za statistiku BiH.

Bosna i Hercegovina nema pouzdane podatke o broju beskućnika, niti se oni periodično prikupljaju. Ono što je dostupno to je na osnovu Popisa iz 2013. godine, koji je zabilježio 184 beskućnika u Bosni i Hercegovini.

Prema podacima EUROSTATATA²⁰ u EU prosječno domaćinstvo je od ukupnih troškova nešto manje od 13% trošilo na hranu i piće. Za razliku od prosječnog EU domaćinstva, u Bosni i

²⁰ Podatak se odnosi na 2008 godinu

Hercegovini prema APD 2015 prosječno domaćinstvo je skoro trećinu svog budžeta izdvajalo na hranu i piće (29,5%).

Posmatrajući gradska i negradska domaćinstva, potrošnja je dosta slična s tim da je najznačajnija razlika vidljiva u u potrošnji za stanovanje, tj. gradska domaćinstva imaju veću prosječnu potrošnju od negradskih domaćinstava.

Iako detaljniji podaci o potrošnji domaćinstava ne postoje nakon 2015. godine, prema Godišnjem izvještaju Centralne Banke Bosne i Hercegovine primjetna je veća potrošnja domaćinstava. Tome su doprinijeli i prilivi iz inostranstva tj. doznake (privatni transferi) koje su u 2021. godini zabilježile rast od 21,5%. Došlo je i do povećanja priliva iz inostranstva koja se odnose na plate rezidenata u inostranstvu od 27,7%, mada se taj priliv još nalazi značajno ispod pred-pandemijskog nivoa.²¹ Pored toga, u 2021. godini zabilježen je i realni rast plata od 2,4%. Još jedna značajna stavka koja je povećala potrošnju stanovništva može objasniti sa činjenicom da se stanovništvo koje je imalo oročenu štednju nije odlučivalo za nastavak oročenja depozita, nego su radije zadržavali sredstva kao prenosive depozite kojima mogu raspolagati u svakom trenutku. S druge strane, zabilježena je niska kreditna aktivnost stanovništva. Radi ne provođenja APD nakon 2015. godine, nismo u mogućnosti reći koliko je ovakvo stanje doprinijelo na smanjenje siromaštva.

Postoje i drugi pokazatelji koji mogu indicirati da li se siromaštvo povećalo ili smanjilo, posebno kada govorimo o najsiromašnijoj petini stanovništva koji većinu kućnog budžeta troše na hranu. Jedan od takvih pokazatelja je prevelenca stanovništva umjerene ili teške nesigurnosti u snabdijevanju hranom u populaciji (FIES).

Ovaj pokazatelj se bazira se na takozvanoj FIES skali (Food Insecurity Experience Scale) koju izrađuje Organizacija za hranu i poljoprivredu (FAO). To je metoda koja mjeri pristup hrani i provodi se godišnje na osnovu unaprijed definisanog intervjua. Bosna i Hercegovina se 2019. godine nalazila u lošijem položaju (10,0) nego što je to bilo 2017. godine, tako da se može reći da se pogoršava snabdijevanje hranom u populaciji, koji nije bio uvjetovan pandemijom i nestabilnošću u globalnim lancima snabdijevanja. Ovaj indikator je veoma bitan i iz aspekta što se nesigurnost za snabdijevanje hranom povećala i u razvijenim zemljama. To se dešava iz nekoliko razloga, kao što su: poremećaji u globalnim lancima snabdijevanja hranom izazvani pandemijom, ratna dešavanja na evropskom tlu, nepovoljne klimatske promjene, kao i nepovoljni ekonomski trendovi koji vladaju u pojedinim zemljama. Iako se stanje u Bosni i Hercegovini pogoršava od 2017. godine, ako uporedimo prosječne vrijednosti za period 2018.–2020.²², Bosna i Hercegovina je u boljem položaju od zemalja iz regije (Albanija 33,8; Hrvatska 11,0; Crna Gora 13,5; Sjeverna Makedonija 17,7 te Srbija 12,0).

Sistem socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini

Sistem socijalne zaštite u BiH

Pravo na socijalnu zaštitu obezbjeđuje se pružanjem usluga socijalne zaštite i materijalnom podrškom. Cilj sistema socijalne zaštite je da doprinese društvenoj stabilnosti države, tako što će se najugroženijim omogućiti pristup neophodnoj pomoći. Posebno je značajno kada je visoka stopa nezaposlenosti i potreba za socijalnom pomoći, što je slučaj u Bosni i Hercegovini.

²¹ CBBiH, Godišnji izvještaj za 2021 godinu

²² Food Agriculture Organisation, State of Food Security and Nutrition in the World 2021, str. 141

Socijalna zaštita u Bosni i Hercegovini (socijalno osiguranje i socijalna pomoć) u nadležnosti je entiteta i kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine, te zavisno od nadležnosti postoje i razlike kod pružanja usluga i naknada.

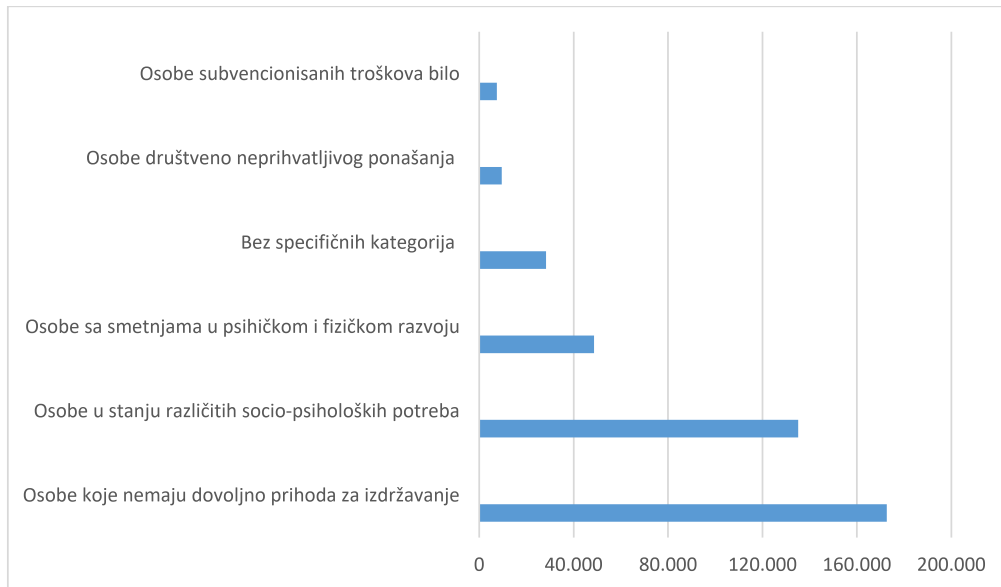
Prava iz socijalne zaštite uglavnom se utvrđuju na temelju statusa, što dovodi do nejednakosti u pružanju socijalnih naknada. Službe za socijalnu zaštitu nemaju dovoljno kapaciteta za procjenu potreba ugroženih skupina, niti finansijskih sredstava za pružanje odgovarajuće podrške. Spor privredni oporavak, loše makroekonomske performanse i neadekvatno ekonomsko upravljanje i dalje rezultiraju kontinuirano visokom stopom nezaposlenosti, velikim brojem radno sposobnog stanovništva isključenog sa tržišta rada te, posljedično, visokom stopom siromaštva u Bosni i Hercegovini, kao i usložnjavanjem problema socijalne isključenosti.

Prema posljednjim zvaničnim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine u 2021.²³ godini jedan od oblika socijalne zaštite primalo je ukupno 521.218 korisnika, što je značajnije smanjenje za 25.387 korisnika u odnosu na 2020. godinu, kada je taj broj iznosio 546.605 korisnika. Od toga 410.405 su punoljetni korisnici ili 78,73% , a 110.813 su maloljetni korisnici ili 21,26 % gdje malo više prednjače osobe muškog pola.

Gledano po kategorijama punoljetnih korisnika, najviše je osoba koje nemaju dovoljno prihoda za izdržavanje, njih 172.638 ili 42,06%. Zatim slijede osobe u stanju različitih socio - psiholoških potreba koju čine 135.116 korisnika ili 32,92 %. Osoba sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju bilo je 48.651 ili 11,85 %. Osoba društveno neprihvatljivog ponašanja bilo je 9.544 korisnika ili 2,32 %. Psihički bolesnih bilo je 8.631 korisnika ili 2,10 %. Osoba subvencionisanih troškova bilo je 7.497 korisnika ili 1,82 %. Bez specifičnih kategorija bilo je 28.328 korisnika ili 6,90 %.

²³ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2016-2021.godine

Grafikon 7: Punoljetni korisnici socijalne zaštite

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2021. godina

Starateljstvo nad punoljetnim osobama u 2021. godini, imalo je 5.010 osoba, bez većih polnih razlika. Od ovog broja, najviše ih je u kategoriji od 51-70 godina i iznosio je 2.128 osoba.

Kad su u pitanju maloljetni korisnici socijalne zaštite u BiH, od 110.813 maloljetna korisnika, najviše ih je u kategoriji od 7-14 godina starosti i to 36.765 ili 33,17 %.

Posmatrano prema kategorijama, najviše maloljetnih korisnika bilo je iz kategorije ugroženih porodičnom situacijom, njih 47.671 ili 43,01%. Takođe, brojnije kategorije čine maloljetna lica u stanju različitih socijalno - zaštitnih potreba kojih je bilo 36.400 ili 32,84 % maloljetna korisnika, maloljetna lica sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju kojih je bilo 15.885 ili 14,33 % maloljetna korisnika, osobe društveno neprihvatljivog ponašanja kojih je bilo 5.060 ili 4,56 % maloljetna korisnika, dok je bez specifičnih kategorija (ostali) bilo je 5.292 ili 4,77 % maloljetnih korisnika.

Broj centara za socijalni rad u Bosni i Hercegovini u 2021. godini iznosio je 112 centara.²⁴ Primjetno je povećanje broja radnika zaposlenih u Centrima za socijalni rad kojih je u 2019. godini bilo 1.568 zaposlena, u 2020. godini taj broj iznosio je 1.624 zaposlena, dok je u 2021. godini taj broj iznosio 1.680 zaposlena od čega u velikom broju dominiraju osobe ženskog pola.

Broj slučajeva odrađenih u Centrima za socijalni rad - intervencija u 2021. godini iznosio je 447.884 slučaja i manji je u odnosu na 2020. godinu kada je taj broj iznosio 491.381 slučaja.

Uprkos relativno visokim izdavanjima BDP-a za socijalna davanja u Bosni i Hercegovini, sredstva nisu dobro usmjerena. Socijalna i druga davanja iz budžeta entiteta, kantona i Brčko distrikta često se daju osobama i porodicama kojima objektivno nisu neophodna ni kao socijalna pomoć, ni kao podrška za izjednačavanje mogućnosti, već se daju na osnovu statusa, a često zavise i od ekonomske mogućnosti, primjera radi kantona.

²⁴ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2016-2021.godine

Prema OSCE-u cilj socijalne zaštite je osiguranje trajne primjerene socijalne prilike i pravo pojedinca da bude zaštićen od nedostatka socijalnih prava, uslijed nedovoljnih sredstava. Konkretno, država ima direktnu obavezu da pruža pomoć onima koji ne mogu ostvariti pristup ili očuvati ključne osnove prava, kao što su zdravstvena njega, osnovni stambeni uslovi, voda i sanitarije, hrana i osnovni oblici obrazovanja. Pored toga, država je obavezna da koristi maksimum svojih raspoloživih sredstava, koji će omogućiti svim osobama da ostvare pravo na socijalnu sigurnost, bez diskriminacije, te moraju zajamčiti minimalno uživanje ovog prava svim osobama.²⁵

Kad je u pitanju socijalna zaštita Bosne i Hercegovine se u 2021. godini suočavala sa brojnim ozbiljnim i urgentnim socijalnim izazovima uzrokovanim posljedicama pandemije COVID-19 na one kategorije stanovništva koje su već ugrožene, u stanju rizika ili ranjivi, kao što su ljudi koji žive ispod linije siromaštva, mnogočlane porodice, samohrani roditelji, Romi, interno raseljene osobe, povratnici koji su manjina u mjesto povratka, osobe sa invaliditetom i osobe starije životne dobi.

Ljudska prava

Ljudska se prava zasnivaju na temeljnom načelu da sve osobe imaju pravo na uživanje svih ljudskih prava, bez obzira na razlike, kao što su: rasa, boja kože, spol, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, imovina, status po rođenju ili drugi status.

U Ustavu Bosne i Hercegovine, kao i u ustavima oba entiteta, navedena su određena građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava. Ustav Bosne i Hercegovine predviđa izravnu primjenjivost Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i njenih protokola, koja ima prioritet nad svim drugim zakonima u Bosni i Hercegovini.

Po pitanju socijalne zaštite i inkluzije, još nema državne strategije za smanjenje siromaštva i socijalnu inkluziju i zaštitu, niti sistema za praćenje realizacije strateške politike u cijeloj državi. Kada su u pitanju osobe s invaliditetom, još uvijek prevladava institucionalna zaštita. Ne pruža se adekvatna podrška uslugama u zajednici koje omogućuju samostalan život niti postoji sveobuhvatna strategija deinstitutionalizacije. Na entitetskom nivou postoji širok spektar strategija i zakona koji se odnose na socijalnu inkluziju i zaštitu, ali se u većoj mjeri ne sprovode zbog nedostatka sredstava, neadekvatnih procedura, standarda i praksi upućivanja, te slabije koordinacije.

Po pitanjima ljudskih prava manjina potrebna su suštinska unapređenja strateškog, pravnog, institucionalnog i političkog okvira za poštovanje ljudskih prava. Nedostatak efikasnog sprovođenja zakonodavstva za sprečavanje i zaštitu od rodno zasnovanog nasilja, posebno nasilja u porodici, i dalje izaziva zabrinutost. Neophodan je sveobuhvatniji i integrisani pristup populaciji Roma kako bi se podstakla njihova socijalna inkluzija. Usaglašavanje Bosne i Hercegovine sa zajedničkom vanjskom i sigurnosnom politikom Evropske unije se tek treba unaprijediti. Kapacitet za upravljanje migracijama, posebno u radu sa ranjivim grupama, treba dalje jačati.

Premijeri Zapadnog Balkana uključujući i Bosnu i Hercegovinu usvojili su deklaraciju partnera Zapadnog Balkana o integraciji Roma/kinja u sklopu procesa proširenja Evropske Unije, poznatija kao Poznan Deklaracija. Tom deklaracijom i Bosna i Hercegovina se obavezala da će nastaviti i pojačati napore za punu ravnopravnost i integraciju Roma, posebno kroz provođenje i praćenje operativnih zaključaka seminara o inkluziji Roma gdje se, između

²⁵ Pravo na socijalnu zaštitu u Bosni i Hercegovini, OSCE misija u BiH

ostalog, obavezala da će u oblasti zapošljavanja povećati stopu zaposlenosti Roma na najmanje 25%.

Pored navedenog ovom Deklaracijom definisano je da se:

- Povežu dogovoreni ciljevi o integraciji Roma navedeni u ovoj Deklaraciji sa ključnim indikatorima učinka za ocjenjivanje napretka u sklopu procesa proširenja;
- Osiguraju da ključne inicijative proširenja poboljšaju situaciju Roma uvođenjem posebnih indikatora u vezi sa Romima za ključne mjere, naročito u okviru inicijative vladavine prava i inicijative socio-ekonomskog razvoja s ciljem da se spriječe negativni efekti ili zaostajanje Roma za ostatkom društva;
- Predvidi jaču uloga partnera sa Zapadnog Balkana u politici Evropske Unije o romskim integracijama nakon 2020. godine, osiguravajući učešće partnera sa Zapadnog Balkana u tom procesu, minimalno u statusu posmatrača.

Usvojeni Akcioni plan Bosne i Hercegovine za društvenu inkluziju Roma i Romkinja za period 2021-2025. godine, predviđa mjere koje su, pored Agende 2030, u skladu sa „Strateškim okvirom Evropske unije za ravnopravnost, uključivanje i učestvovanje Roma za period 2020-2030“. Akcioni plan je usmjeren na 5 ciljeva među kojima su i stambeno zbrinjavanje i zapošljavanje. Ovim akcionim planom predviđeno je da Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine na godišnjem nivou izdvaja 600.000 KM za zapošljavanje lica romske nacionalnosti., od čega je za 2022. godinu planirana samo trećina, odnosno 200.000 KM.

U cilju poboljšanja kapaciteta u oblasti ljudskih prava u Bosni i Hercegovini u narednom periodu potrebno je usaglasiti sveobuhvatni strateški dokument u oblasti zaštite i promocije ljudskih prava i suzbijanja diskriminacije. Kao izazov stoji i unapređenje sistema koordinacije sa svim nadležnim nivoima vlasti uključujući i regionalnu saradnju i saradnju sa međunarodnim institucijama. U tom smislu naročito se ističe potreba razvoja sistema razmjene i prikupljanja podataka, odnosno monitoringa, evaluacije, budžetiranja i planiranja u oblasti ljudskih prava.

Izazovi u pogledu ranjivih ciljnih skupina:

Djeca

Djeca u Bosni i Hercegovini se svakodnevno suočavaju sa brojnim izazovima u ostvarivanju svojih prava. Nažalost, rijetko postoje reakcije na slučajeve kršenja prava djeteta, a još rjeđe se primjenjuje efikasan pravni lijek. Sveobuhvatna prava garantovana djeci, u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta, ostaju puka forma ukoliko zemlje nemaju adekvatne pravne okvire kojima se omogućuje da djeca budu svjesna svojih prava, da su im dostupni pravni lijekovi i da mogu tražiti zaštitu ili nadoknadu za čitav niz kršenja prava koja bi mogli iskusiti.

Do danas, reformski napor u Bosni i Hercegovini su se većinom fokusirali na reakcije pravosuđa u slučajevima maloljetničkog prestupništva. Mnogo manje pažnje je posvećeno načinima na koji pravosudni sistem podržava djecu čija su prava prekršena u slučajevima kada su ona žrtve krivičnog djela.

Podaci o djeci žrtvama krivičnih djela često nisu sveobuhvatni, niti su lako dostupni. Međutim prema podacima Visokog sudskog i tužilačkog vijeća Bosne i Hercegovine raste broj prijavljenih krivičnih djela u kojima su žrtve upravo djeca. Sistemi za prikupljanje podataka trebalo bi da budu koordinirani između sistema za dječju zaštitu i krivičnog pravosuđa, u slučajevima gdje je to moguće.

Sistem socijalne zaštite djece i porodica sa djecom u Bosni i Hercegovini je organizovan i uređen kroz zakone o socijalnoj zaštiti, dječjoj zaštiti i porodične zakone. Provođi se prvenstveno putem Centara za socijalni rad i ustanova socijalne zaštite u Federaciji BiH, te Javnog fonda za dječju zaštitu u Republici Srpskoj. Zakonom su utvrđeni različiti oblici prava koji su zasnovani na principu ljudskih prava, a usmjereni su na određene kategorije djece u stanju socijalne potrebe.

Prema posljednjim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine ²⁶ starateljstvo nad maloljetnim osobama u 2021. godini imalo je 1.250 osoba, sa blagim povećanjem u odnosu na 2020. godinu i bez većih polnih razlika.

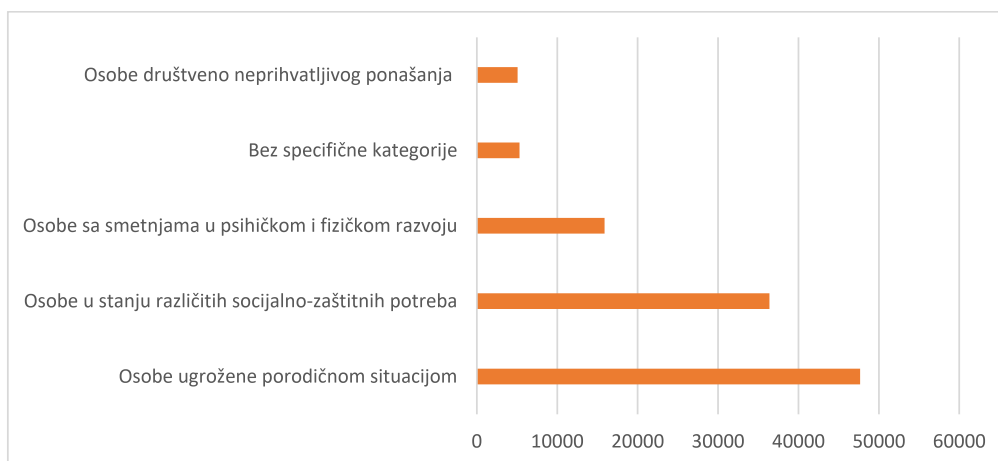
Djece u hraniteljskim porodicama u 2021. godini bilo je 435 i manje je za 24 djece u odnosu na 2020. godinu, kada je taj broj iznosio 459.

Usvojene djece u 2021. godini bilo je 34 i za četvoro djece je više nego u 2020. godini. Najviše je u kategoriji djece napuštenih od roditelja, njih 19.

Broj djece napuštene od roditelja u 2021. godini iznosio je 468 i najmanji je u zadnjih 5 godina. Djece roditelja spriječenih da obavljaju roditeljsku dužnost, bilo je 819, djece bez oba roditelja bilo je 538 i djece roditelja lišenih roditeljskih prava bilo je 146.²⁷

Osoba ugroženih porodičnom situacijom bilo je 47.671, osoba u stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba 36.400, osoba sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju 15.885, bez specifične kategorije (ostali) 5.292, te osoba društveno neprihvatljivog ponašanja 5.060.

Grafikon 8: Djeca u stanju socijalne potrebe 2021.

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2021

Institucija Ombudsmena Bosne i Hercegovine je u decembru 2021. godine sačinila specijalni izvještaj o stanju u ustanovama u kojima su smještena djeca u sukobu sa zakonom.²⁸

Bosna i Hercegovina ima obavezu preduzeti sve što je neophodno kako bi se izričito zabranilo fizičko kažnjavanje djeteta u svim sredinama, uključujući i porodicu. Problem vršnjačkog nasilja je i dalje jako izražen, što je vidljivo iz predmeta registrovanih u instituciji Ombudsmena Bosne i Hercegovine. U većini slučajeva radi se o verbalnom nasilju u osnovnim i srednjim

²⁶ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2016-2021.godine

²⁷ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2016-2021.godine

²⁸ Specijalni izvještaj Ombudsmena BiH o stanju u ustanovama u kojima su smještena djeca u sukobu sa zakonom, 2021. godina

školama. Vršnjačko nasilje se najčešće dešava u školi, za vrijeme odmora, u učionicama, na hodnicima ili u dvorištu.

Glavni izazovi za socijalne usluge i socijalne službe su prema UNICEFU²⁹, decentralizacija, odgovornost, standardi i finansiranje. Uprkos relativno visokim izdavanjima BDP-a socijalnoj zaštiti u Bosni i Hercegovini, sredstva nisu dobro usmjerena. Postoji mogućnost poboljšanja efikasnosti u programima zaštite djece i sprječavanja i ublažavanja siromaštva.

Djeca u najvećem riziku su djeca iz socijalno ranjivih porodica, čiji su roditelji nezaposleni i koji nemaju osnovne finansijske resurse. Djeca s invaliditetom, romska djeca i djeca koja žive u disfunkcionalnim porodicama i ona koja su izložena nasilju u porodici su često socijalno isključena.

Osiguranje uslova za poboljšanje položaja djeteta i kroz sprovođenje usvojenih akcionih planova koji se odnose na zaštitu prava djeteta ostaje izazov za naredni period.

Žene

Zakonom o ravnopravnosti polova („Službeni glasnik BiH“, br. 32/10), uređuje se, promoviše i štiti ravnopravnost polova i garantuje jednake mogućnosti svim građanima, kako u javnoj, tako i u privatnoj sferi društva, te sprječava direktnu i indirektnu diskriminaciju prema polu. Potpuna ravnopravnost polova garantuje se u svim sferama društva, a naročito u oblasti obrazovanja, ekonomiji, zapošljavanju i radu, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi, javnom životu i medijima, bez obzira na bračno i porodično stanje. Diskriminacija po osnovu pola i polne orijentacije je zabranjena.

Agencija za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine ističe da je među prioritetnim oblastima: sprečavanje i suzbijanje nasilja na osnovu pola, uključujući nasilje u porodici i trgovinu osobama, rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima, javni život i donošenje odluka te daljnje jačanje saradnje na regionalnom i međunarodnom nivou.³⁰

Prema anketi o radnoj snazi za 2021. godinu, od ukupnog broja aktivnog stanovništva 547.000 ili 39,3 % se odnosio na žene i ovaj broj je neznatno manji u odnosu na 2020. godinu kada je iznosio 39,6 %. Od ukupnog broja zaposlenih osoba 427.000 ili 37,1% su žene, dok je od broja nezaposlenih osoba 120.000 ili 49,7 % žena.³¹

Što se tiče zastupljenosti žena u politici i javnom životu one su i dalje nedovoljno zastupljene. Od ukupnog broja 425 kandidata za načelnike/ce i gradonačelnike/ce, za Izbore 2020. godine, svega je 29 žena (6,82 %) u odnosu na 396 muškaraca (93,18 %), dok je za opštinska vijeća, skupštine opština, gradska vijeća, skupštine grada i Skupštinu Brčko Distrikta BiH 12.753 (42,27%) žena, a 17.415 (57,73%) muškaraca.³²

Zakon o ravnopravnosti polova propisao je kvotu od 40 % za manje zastupljen pol, a Izborni zakon Bosne i Hercegovine je integrisao tu obavezu da se na kandidatskim listama mora naći minimalno 40 % manje zastupljenog pola. Procent od 42,27 % pokazuje da su svi politički subjekti ispoštovali tu kvotu radi „formalne“ obaveze iz razloga ovjere kandidatskih lista od strane Centralne izborne komisije Bosne i Hercegovine, što nije slučaj kada govorimo o broju žena kandidatkinja za načelnice.

²⁹ <https://www.unicef.org/>

³⁰ <https://arsbih.gov.ba/#>

³¹ Anketa o radnoj snazi 2021; Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

³² <https://www.slobodnaevropa.org/a/op%C4%87inski-izbori-u-bih-a-gdje-su-%C5%BEene-/30842260.html>

U državnim institucijama, na ukupnom nivou, zaposleno je nešto više žena u odnosu na muškarce (54%). Međutim, uočava se polni disbalans kada se posmatra polna struktura rukovodećih pozicija - zastupljenost muškaraca na rukovodećim pozicijama je znatno veća.³³

Prema publikaciji „Žene i muškarci“³⁴ Agencije za statistiku BiH iz 2021. godine, sudsku vlast na nivou Bosne i Hercegovine 2020. godine činilo je 64 % sutkinja i 36% sudija. Polnu struktura sudija Ustavnih sudova BiH, Federacije BiH i Republike Srpske, na dan 30.11.2021. godine, činilo je 57% sudija i 43% sutkinja.

Profesionalnih vojnih lica u Oružanim snagama BiH činili su 93,3 % muškarci i 6,7% žene.

Od velike je važnosti sprovesti istraživanja iz oblasti ravnopravnosti polova, kako bi se dobila jasnija slika stanja na terenu, što je znatno unaprijeđeno posljednjih godina usvajanjem Gender akcionih planova (GAP BiH). Usvajanjem i sprovođenjem gender akcionih planova doprinosi se boljoj ravnopravnosti polova u svim sferama društva, a naročito u oblasti obrazovanja, ekonomiji, zapošljavanju i radu, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi, javnom životu i medijima, bez obzira na bračno i porodično stanje.

Najugroženije kategorije žena su: samohrane majke, stare žene, izbjeglice, Romkinje, žene-žrtve nasilja, neobrazovane i nezaposlene, te žene u povratničkim domaćinstvima.

Putem seta mjera koje će dovesti efikasnom unapređenju mogućnosti za obrazovanje, zapošljavanje i samozapošljavanje žena, najbolji je put za smanjenje njihovog siromaštva i sprječavanje socijalne isključenosti.

Mladi

Za razliku od mnogih evropskih zemalja, Bosna i Hercegovina jako malo ulaže u mlade. Ne posvećuje se dovoljna pažnja potrebama i interesima mladih, njihovom obrazovanju, napredovanju, idejama i ciljevima. Institucije koje bi trebale voditi brigu o mladima ne trude se dovoljno uključiti mlade u proces donošenja odluka, ne vide u njima partnera za prepoznavanje potreba i zajedničko djelovanje u procesu kreiranja boljeg okruženja za mladu osobu. Zakonska rješenja o mladima na području cijele BiH nemaju dovoljnu pažnju nadležnih institucija, samim tim i njihovo sprovođenje je nepotpuno. Nezaposlenost u Bosni i Hercegovini najviše pogađa mlade što dodatno utiče na njihovu poziciju u društvu, kvalitetu života i društvenu uključenost. Zbog ovakve situacije u zemlji i osjećaja bespomoćnosti mladih da mogu nešto promijeniti, sve veći broj mladih odlazi iz BiH i na žalost taj trend se i dalje nastavlja, što će imati dugoročne negativne posljedice.

Prioriteti mladih ljudi se ogledaju u nekoliko slijedećih područja: obrazovanje, zapošljavanje, zdravlje, socijalni status, participacija u javnom životu, kultura, sport i slobodno vrijeme. Kroz ove prioritete određuje se ekonomski i socijalni položaj mladih.

Mladi u BiH se suočavaju sa nizom problema ekonomske, socijalne i institucionalne prirode. Svaka četvrta mlada osoba radi na poslovima koji su različiti od njihovog usmjerenja ili formalnog obrazovanja, što uzrokuje značajne nedostatke znanja i vještina potrebnih za obavljanje posla. Trenutno najveće šanse za zapošljavanje mladih su na neformalnom tržištu rada sa slabim uvjetima za rad, nekvalitetnim poslovima i bez ikakve sigurnosti.

Prema Anketi o radnoj snazi za 2021. godinu, radno sposobnog stanovništva, mladih od 15-24 godina bilo je 401.000 ili 13,8 %, dok od ukupnog broja zaposlenih osoba 6,9 % pripada navedenoj starosnoj grupi.

³³ Žene i muškarci 2021, Agencija za statistiku BiH 2022

³⁴ Žene i muškarci 2021, Agencija za statistiku BiH 2022

Od ukupnog broja nezaposlenih osoba 20,3 % osoba pripada starosnoj grupi od 15-24 godina. Stopa aktivnosti starosne grupe 15-24 godina iznosi 32%, stopa zaposlenosti 19,8 % dok je stopa nezaposlenosti 38,3 %.³⁵

Prepoznavajući probleme s kojima se susreću, velike potencijale, te važnost djelovanja javnih politika usmjerenih prema mladima, važno je proaktivno djelovati u smjeru stvaranja pozitivne, sveobuhvatne i inkluzivne politike za mlade, odnosno donošenja novog sveobuhvatnog strateškog dokumenta vezano za mlade. Takav dokument trebao bi obuhvatiti značajna prioritetna područja i mjere javnih politika za mlade, usmjerene na poboljšanje uslova i kvaliteta života mladih ljudi koji u osnovi imaju aktuelne potrebe ove populacije. Mnoge susjedne zemlje se suočavaju sa velikim odlaskom mladih i unapređuju aktivnosti u sprečavanju njihovog „odliva“.

Sve politički akteri u Bosni i Hercegovini, uključujući lokalne zajednice i nevladine organizacije, trebaju činiti znatno veće napore kako bi povećali interesovanje i angažovanost mladih.

Starije osobe (penzioni sistem)

Jako važan dio ekonomskog, socijalnog i finansijskog sistema jedne zemlje je penzioni sistem. Penzije su ekonomska kategorija jer predstavljaju štednju radno aktivnog stanovništva za starost. S druge strane, penzije su i socijalna kategorija jer predstavljaju prihode starih ljudi koji nisu u stanju da, zahvaljujući svom radu, zarađuju za život.

Postojeći javni sistem penziono-invalidskog osiguranja u BiH, suočen je sa problemom nedovoljnih finansijskih sredstava za izvršavanje nastalih obaveza prema penzionerima. Demografska slika stanovništva će se vremenom dodatno pogoršati usljed starenja stanovništva, dužeg životnog vijeka i male stope fertiliteta.

Iz navedenog proizilazi potreba pokretanja reforme socijalnog sistema baziranog na međugeneracijskoj solidarnosti.

U Bosni i Hercegovini broj penzionera je i dalje u stalnom porastu.

U Federaciji Bosne i Hercegovine, broj isplaćenih penzija u decembru 2021. godine iznosio je 429.545 penzija.³⁶

Odnos broja penzionera i broja aktivnih osiguranika je gotovo izjednačen što ukazuje na ekonomsku neodrživost penzijskog sistema. Najveći broj korisnika su korisnici starosne penzije 247.285 penzionera, zatim porodične 120.190 korisnika i invalidske 62.070 korisnika.³⁷

Prema strukturi po vrsti penzija, samostalnih penzija bilo je 355.210 penzija i prosječan iznos penzije je iznosio 489,70 KM. Ukupnih penzija (samostalnih i srazmjernih) bilo je 429.545 penzija i prosječan iznos penzije je iznosio 427,50 KM

Najveći broj korisnika, njih 174.255 ili 44,36% primilo je minimalnu penziju u iznosu od 382,18 KM. Najmanji iznos penzije iznosio je do 50 KM i nju je primalo 27.831 korisnika, dok je najveći iznos penzije iznosio preko 2.174,48 KM i nju je primilo 68 korisnika što je duplo više nego 2020 godine kada je to pravo ostvarivalo 34 korisnika.

³⁵ Anketa o radnoj snazi za 2021 godinu; Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

³⁶ Federalni zavod PIO/MIO, decembar 2021

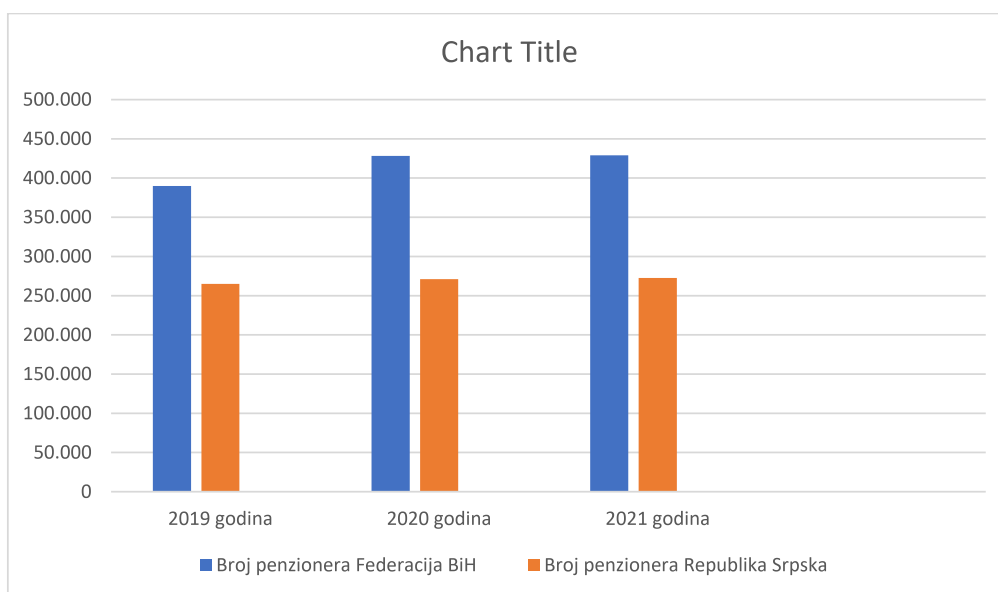
³⁷ Federalni zavod PIO/MIO, decembar 2021 godine

U Republici Srpskoj, broj korisnika penzija je takođe u stalnom porastu. korisnika, što je za 1.581 korisnika, više nego u 2020 godini.³⁸

Od ukupnog broja penzionera 163.423 su korisnici starosne penzije, 73.122 su korisnici porodične, 35.831 su korisnici invalidske penzije, dok je broj korisnika po ostalim pravima iznosio 209 korisnika.³⁹

Prosječna samostalna penzija je u stalnom blagom porastu i zaključno sa decembrom 2021 godine, iznosila je 414,25 KM, što je za 20,50 KM više u odnosu na decembar 2020 kada je iznosila 393,75 KM. Najniža samostalna penzija, za 15 godina penzijskog staža, iznosila je 212,02 KM. Najveća isplaćena penzija iznosila je 2.181,41 KM.

Grafikon 9: Broj penzionera u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj

Izvori: Fond PIO/MIO Federacije Bosne i Hercegovine i Fond PIO Republike Srpske, 2021. godina

Aktuelni modeli isplate penzija u Federaciji BiH i Republici Srpskoj garantuje redovne isplate, ali nedovoljne uplate doprinosa sa starenjem stanovništva i usporenim ekonomskim rastom dovode do sve većih izdataka za penzije iz drugih izvora finansiranja, kao što su indirektni porezi, zbog čega ostaje manje javnih sredstava za ulaganje u razvoj.

Osobe sa invaliditetom

Bosna i Hercegovina se Ustavom obavezala da će za sve građane osigurati ravnopravno i puno uživanje i ostvarivanje svih ljudskih prava, kao i pravo na zaštitu od diskriminacije po bilo kojem osnovu, pa i po osnovu invalidnosti.

Prema entitetskim zakonima o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, osobe sa invaliditetom zapošljavaju se i rade na tržištu rada pod opštim i posebnim uslovima. Pod opštim uslovima, zapošljavaju se osobe sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada, u državnim organima, pravosudnim organima, organima lokalne uprave, javnim službama, ustanovama, fondovima, javnim preduzećima, privrednim društvima i drugim pravnim licima koja nisu osnovana za zapošljavanje osoba s invaliditetom u skladu sa zakonom. Pod posebnim uslovima zapošljavaju se osobe s invaliditetom u ustanovi

³⁸ Fond PIO RS, Statistički bilten, decembar 2021 godine

³⁹ Fond PIO RS, Statistički bilten, decembar 2021 godine

i privrednom društvu koja su osnovana radi zapošljavanja osoba s invaliditetom. Primjena Zakona predstavlja konkretnu i sistemsku primjenu novog inkluzivnog odnosa društvene zajednice prema osobama s invaliditetom u ovoj oblasti, a u skladu sa UN Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom. Zakonom je uspostavljen tzv. kvotni koncept zapošljavanja osoba s invaliditetom, po kome je svaki poslodavac obavezan zaposliti osobu/e s invaliditetom, u odgovarajućem odnosu na ukupan broj zaposlenih, odnosno 1. osoba sa invaliditetom na svakih 16 zaposlenih.

Pored civilnih invalida i civilnih žrtava rata u Bosni i Hercegovini postoji i kategorija ratnih vojnih invalida (RVI). Civilne žrtve rata i neratni invalidi u BiH ostvaruju po nazivu ista prava kao i RVI. Međutim, bitna razlika je u obuhvatu korisnika i visini primanja. Osobe s istom vrstom i najvećim stepenom invalidnosti koje ostvaruju prava na invalidninu imaju različita primanja ovisno o tome u koju kategoriju spadaju iako su im potrebe gotovo iste.

Prema posljednjim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine za 2021. godinu, sa smetnjama u fizičkom i psihičkom razvoju bilo je ukupno 64.516 lica, od čega 48.651 punoljetnih i 15.885 maloljetnih lica, odnosno korisnika.

Najbrojnija je kategorija sa fizičkim oštećenjima i hroničnim oboljenjima kojih je u 2021. godini bilo 23.233 korisnika. Od ovog broja, punoljetnih korisnika bilo je 19.830 i taj broj je neznatno manji u odnosu na 2020. godinu, kada je taj broj iznosio 20.178 korisnika. Kod maloljetnih, u 2021. godini je bilo 3.403 korisnika, što je neznatno smanjenje u odnosu na 2020. godinu, kada je taj broj iznosio 3.051 korisnika.⁴⁰

Pod posebnim uslovima, zaposleno je 244 invalidnih osoba i u odnosu na 2020. godinu došlo je do smanjenja za 38 invalida kada je taj broj iznosio 282 invalida. Od ovog broja 229 rade u zaštitnoj radionici, a 15 rade kod kuće.⁴¹

Prema Godišnjem izvještaju Ombudsmena za ljudska prava u Bosni i Hercegovini za 2021. godinu⁴², u Odjel za praćenje ostvarivanja prava osoba s invaliditetom u toku 2021. godine ukupno su registrovana 43 predmeta (tokom 2020. godine registrovano je 39 žalbi).

U 6 predmeta izdato je i 6 preporuka. Međutim, kako se povrede prava osoba s invaliditetom često multipliciraju treba imati u vidu da se žalbe nerijetko registruju unutar drugih odjela u Instituciji zbog čega je broj žalbi koje podnose osobe s invaliditetom značajno veći. Struktura žalbi uglavnom ukazuje na povrede prava iz oblasti socijalne pomoći, odnosno ostvarivanja prava na socijalne naknade, smještaj u ustanove socijalne pomoći, rad i zapošljavanje, obrazovanje i dr.

Prioriteti i mjere u vezi zaštite osoba sa invaliditetom su:

- Razviti politike i budžete senzitivne prema ovim osobama u svim podsistemima društvenog djelovanja,
- Uključivanje i izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom u planovima i budžetima vlada,
- Ojačati pristupačniji život osoba s invaliditetom u zajednici i adekvatno stanovanje,
- Razvijanje senzitivnih politika u zdravstvenoj zaštiti i politika na tržištu rada
- Unaprijediti fizičku i komunikacionu pristupačnost za osobe s invaliditetom u skladu s EU standardima,

⁴⁰ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2016-2021. godine

⁴¹ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2016-2021. godine

⁴² Godišnjem izvještaju Ombudsmena za ljudska prava u Bosni i Hercegovini za 2021. godinu

- Razviti inkluzivni socijalni model s usklađenim kriterijima u oblasti otkrivanja, registracije i evidencije osoba.

Izbjegllice i raseljene osobe

Prema dostavljenim podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice⁴³, u 2021. godini, iz donacija i kredita obnovljeno je i izgrađeno 570 stambenih jedinica u Bosni i Hercegovini, od čega 226 kuća i 344 stana. To je omogućilo trajna rješenja problema raseljavanja za oko 2.100 lica, i to povratak oko 700 izbjeglih i raseljenih lica u Bosni i Hercegovini i lokalnu integraciju za oko 1.400 raseljenih lica.⁴⁴

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine nema nadležnosti za utvrđivanje statusa raseljenih lica u BiH, nego u okviru svoje koordinirajuće uloge vrši objedinjavanje podataka dostavljenih od strane nadležnih entitetskih organa i Vlade Brčko Distrikta BiH. Prema podacima koje je ovo ministarstvo dobilo od tih institucija, u Bosni i Hercegovini je u 2021. godini bilo 91.223 raseljenih lica.

Broj državljana Bosne i Hercegovine sa stalnim ili privremenim boravkom, prema dostupnim podacima za četrnaest država prijema iznosi 482.425, a kako je to predstavljeno u tabeli 4.

Tabela 4: Broj državljana Bosne i Hercegovine sa stalnim ili privremenim boravkom u inostranstvu

ZEMLJA PRIJEMA	BROJ DRŽAVLJANA BIH	ZAVOD ZA STATISTIKU ZEMLJE PRIJEMA ZA REFERENTNU GODINU
Njemačka	204.189	2021
Austrija	96.990	2021
Slovenija	73.179	2020
Italija	24.399	2019
SAD	23.383	2020
Švajcarska	28.756	2021
Švedska	6.717	2021
Danska	9.346	2021
Kanada	7.760	2016
Hrvatska	6.733	2011
Crna Gora	5.209	2011
Norveška	3.906	2021
Holandija	2.165	2019
Australija	1.400	2011
UKUPNO:	494.132	

Izvor : Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, oktobar 2022.godine

U istom aktu Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, navedeno je da se prema podacima Ministarstva civilnih poslova BiH, u 2021. godini državljanstva odreklo 3.081 osoba. Prema istim podacima, najveći broj državljana BiH se u 2021.godini odreklo državljanstva zbog sticanja državljanstva Njemačke (1.316), Austrije (996), Slovenije (511) i Hrvatske (124). Ovdje je neophodno istaći podatak o dobnoj strukturi osoba koje su se odrekle državljanstva Bosne i Hercegovine, odnosno da od ukupnog broja 59% čine osobe do 35 godina starosti.

Dalje je navedeno, da su, prema podacima Agencije za identifikaciona dokumenta, evidenciju i razmjenu podataka Bosne i Hercegovine u 2021. godini, 3.385 osobe odjavile svoj boravak u

⁴³ Akt Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH od 30.09.2022. godine

⁴⁴ Navedene brojke ne uključuju podatke o obnovi stambenih jedinica za potrebe povratka koje su finansirane iz budžetskih sredstava entiteta

i Brčko Distrikta (iz akta Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH od 30.09.2022. godine)

Bosni i Hercegovini, što je za 59 osoba manje nego 2020. godine kada je taj broj iznosio 4.044 osobe. Kada se posmatra polna struktura osoba koje odjavljuju svoj boravak u Bosni i Hercegovini, nešto je veći procenat žena i to u odnosu 54:46, a kada se posmatra dobna struktura važno je naglasiti da je 43% osoba koje su odjavile boravak u 2021. godini ispod 35 godina starosti ili 1.471 osoba.

Također, prema istom aktu Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, navedeno je da prema podacima Centralne banke Bosne i Hercegovine – Izvještaja o platnom bilansu BiH za 2021. godinu, novčane doznake iz inostranstva iznose 3.043,13 miliona KM (3.milijarde i 43 miliona KM), dok su ukupni transferi iz inostranstva, uključujući inostrane penzije za 2021. godinu iznosile oko 4.356,000 KM (4. milijarde i 356 miliona KM)

Kao izazovi i dalje ostaje prevazilaženje prepreka procesa povratka u našu zemlju su završetak izgradnje i obnove stambenih jedinica u skladu sa Aneksom VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, zatim podsticanje i osiguranje uslova za održivog povratka sa svim jednakim pravima, te osiguranje obrazovanja, zapošljavanja i ostvarivanje zdravstvene i socijalne zaštite. Kao vrlo prioritetan i poseban izazov također ostaje razvijanje strategija i politika za zadržavanje mladih u Bosni i Hercegovini koji sve više emigriraju.

Zdravstveni sektor

Uživanje najvećeg mogućeg standarda zdravlja jedno je od fundamentalnih prava svakog čovjeka, bez obzira na rasu, religiju, političko opredjeljenje, ekonomske i socijalne uslove. Pitanje zdravlja značajno prevazilazi okvire zdravstvenog sektora, jer su njegove glavne determinante (starost, spol i nasljeđivanje) vezane s uslovima življenja, faktorima okoliša, stilovima života, socio-ekonomskim faktorima, faktorima vezanim za odgoj, obrazovanje i kulturu te funkcionisanja sistema zdravstvene zaštite i socijalne zaštite.

Značaj zdravlja prepoznat je i novom Agendom 2030 gdje je zdravlje prepoznato kao jedan od 17 ciljeva održivog razvoja, i to Cilj 3: Zdravlje i blagostanje.

U Okviru za implementaciju ciljeva održivog razvoja u BiH nalazi se deset indikatora sa ciljanim vrijednostima koji se odnose na SDG Cilj 3 odnosno na pravac razvoja „Društvo jednakih mogućnosti“.

Zdravstveni sektor u Bosni i Hercegovini je disagregiran po nadležnostima što ima za posljedicu različit nivo kvaliteta i pristup uslugama između kantona i entiteta RS i BD. Kapaciteti medicinskog kadra su znatno manji od EU28 prosjeka što za posljedicu ima otežan i nepravovremen pristup pacijentu. Bosnu i Hercegovinu karakteriše povećavanje troškova u sektoru zdravstva, što se jednim dijelom može objasniti i starenjem stanovništva, a i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i laboratorijskih nalaza.

U pogledu odgovora Bosne i Hercegovine na pandemiju govori i Izvještaj Evropske komisije za 2020. godinu gdje se konstatuje da je „kriza izazvana pandemijom zahtijevala visok stepen koordinacije između svih nivoa vlasti što se u praksi pokazalo zahtjevnim. Uspostavljena krizna tijela su djelovala u skladu sa svojim nadležnostima, pri čemu se nije radilo na usklađivanju odluka i aktivnosti na nivou cijele zemlje. Fragmentiranost sistema zdravstvene zaštite izazvala je dodatne poteškoće vezane za koordinaciju, a formalni strateški planovi za odgovor na krizu nisu izrađeni. Restriktivne mjere su ukidane postepeno i u većoj mjeri ujednačeno na nivou cijele zemlje.“

Očekivani životni vijek pri rođenju (LE- Life expectancy)⁴⁵ se smanjio za oba spola u 2019. godini za jednu godinu u odnosu na posljednje dostupan podatak. Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji, očekivani životni vijek za žene je dostigao 79 godina, a za muškarce 74 godina.⁴⁶ Bosna i Hercegovina ne odstupa značajno od regiona u pogledu očekivanog životnog vijeka.

Dojenačka smrtnost je jedan od najboljih pokazatelja zdravstvenog stanja stanovništva, posebno djece. Stopa dojenačke smrtnosti⁴⁷ u Bosni i Hercegovini je promjenjiva, i u porastu je ako posmatramo referentnu 2013.godinu i to sa 5,9/1.000 živorođenih (2013) na 6,2 promila u 2020. U 2021. godini, dolazi do visokog pada u stopi dojenačke smrtnosti, što ujedno predstavlja i najnižu vrijednost od kako se mjere, te je iznosila 4,6 promila.⁴⁸

⁴⁵ **Očekivani životni vijek** je osnovni indikator zdravlja stanovništva. Očekivani životni vijek predstavlja (u statističkom smislu) očekivani broj godina preostalog životnog vijeka u određenoj životnoj dobi. On prikazuje stvarnu situaciju mortaliteta u zemlji i kumulativni efekt faktora rizika, ozbiljnost bolesti i učinkovitost intervencija i liječenja.

⁴⁶ <https://www.who.int/countries/bih/en/>

⁴⁷ Stopa dojenačke smrtnosti pokazuje odnosu između umrle djece do jedne godine na 1000 živorođene djece u jednoj godini

⁴⁸ Demografija 2021, BHAS

Anketa o potrošnji domaćinstva za 2011⁴⁹. godinu, ukazuje na to da je 95% bila pokrivenost javnim a 1% privatnim osiguranjem u Bosni i Hercegovini. Značajnije razlike između entiteta nema.

Na osnovu podataka dobivenih od entitetskih zavoda za zdravstveno osiguranje kao i od fonda za zdravstveno osiguranje Brčko Distrikta, te procijenjenog broja stanovnika u BiH, u 2020. godini 83% stanovnika su zdravstveno osigurana.

Prosječna dužina boravka u bolnicama se često koristi kao indikator efikasnosti. Ako su svi ostali elementi jednaki, kraći boravak će smanjiti troškove po otpustu i usmjeriti njegu bolesnika prema jeftinijoj varijanti liječenja. S druge strane, kratak boravak može biti skuplji po danu, te može imati nepoželjan uticaj na zdravlje bolesnika, jer mu se smanjuje njega i oporavak. Ako ovo vodi većoj stopi ponovnog prijema pacijenta, troškovi liječenja mogu čak i narasti. Za Bosnu i Hercegovinu trenutno ne postoje podaci ponovnog prijema u bolnicama, ali postoje podaci o dužini boravka u bolnicama koje objavljuje Svjetska zdravstvena organizacija. U 2018. godini⁵⁰ prosječna dužina boravka u svim bolnicama je 6 dana i smanjena je u odnosu na 2013. godinu, kada je iznosila 7,4 dana. U zemljama članicama Evropske unije, prosječna dužina ostanka u bolnicama je 8,2 dana u 2014. godini, a u Hrvatskoj 8,6 dana (2014 godina).⁵¹ Interesantno je napomenuti, da je u Japanu ,koji ima najveći očekivani životni vijek, prosječna dužina ostanka u bolnicama 16 dana⁵².

SZO objavila je podatak o standardiziranoj stopi smrtnosti u Bosni i Hercegovini za 2014. i 2016. koja je za razliku od opće stope mortaliteta uporediva sa drugim državama.⁵³ Standardizirana stopa smrtnosti se značajno povećala u 2016.godini u odnosu na 2014.godinu (856 smrti na 100.000 u odnosu na 753/100.000). Pored toga, standardizirana stopa smrtnosti u Bosna i Hercegovina je veća od standardizirane stopu smrtnosti od prosjeka EU članica (856 smrti na 100.000 u odnosu na 546/100.000⁵⁴). U 2014. godini bili smo u povoljnijem položaju od Srbije i Makedonije, ali već u 2016.godini smo na vrlo sličnom nivou.

⁴⁹ Podaci za 2011 su posljednji dostupni podaci

⁵⁰ Zadnje dostupan podatak, https://gateway.euro.who.int/en/indicators/hfa_540-6100-average-length-of-stay-all-hospitals/visualizations/#id=19635

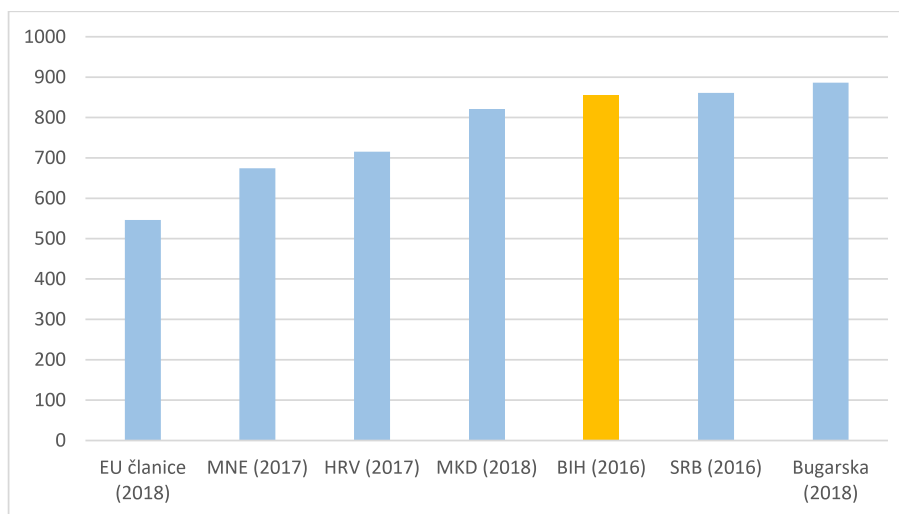
⁵¹ SZO Baza podataka

⁵² <https://data.oecd.org/healthcare/length-of-hospital-stay.htm>

⁵³ Radi se o posebnom obračunu koji uzima u obzir petogodišnje raspone stanovništva koji su dostupni nakon popisa , [Indicators Explorer - European Health Information Gateway \(who.int\)](#)

⁵⁴ Odnosi se na 2018.godinu

Grafikon 10: Standardizirana stopa smrtnosti (SDR), svi uzroci, zadnje dostupan podatak

Opća stopa mortaliteta u 2021.g. je veća nego u prethodnoj godini i iznosi 14,6 promila. Tokom 2021. godine u Bosni i Hercegovini umrle su 50.333 osobe, što za 5.906 osoba više nego prethodne godine. Prema spolnoj strukturi 51,5% umrlih su muškarci a 48,5% žene. Jedan od uzroka trenda povećanja opće smrtnosti može biti starenje stanovništva, jer imamo konstantan trend povećanja opće stope mortaliteta još od 2008.godine. U 2020.godini kao dodatnom uzroku smrtnosti, može se uvrstiti i Covid-19, budući da je te godine 4.438 osoba umrlo od ovog virusa, te je bio treći uzročnik smrtnosti u BiH (10%). U 2021.godini, zabilježen je najveći broj umrlih. Pored starenja stanovništva, i u ovoj godini značajno je utjecala pandemija jer je 10.242 smrtni uzrokovano ovim virusom (4.503 muškaraca i 5.739 žena), odnosno Covid-19 je uzrokovao svaku petu smrt u 2021.godini.

Budući da većinu smrtnosti čine ne zarazne bolesti, jedan od činilaca povećanja smrtnosti mogu biti i riziko faktori (pušenje, alkohol, zagađenost, gojaznost..), koji dovode do preuranjene smrtnosti.

I dalji najveći udio smrti je povezan sa kardiovaskularnih oboljenja (39%). Smrtnost uzrokovana oboljenjima cirkulacijskog sistema je češća kod žena nego kod muškaraca (10.533 u odnosu na 8.924). Nakon smrti uzrokovane oboljenjima cirkulacijskog sistema, vodeći uzrok smrtnosti je bio Covid-19, a nakon njega smrti uzrokovane malignim neoplazmama (15%). Značajni uzroci smrtnosti, nakon tri navedene, su endokrini i metabolička oboljenja sa poremećajem u ishrani te oboljenja respiratornog sistema.

Najčešći uzrok kardiovaskularnih oboljenja je nezdrav način života, a posebno konzumiranje duhana i cigareta, ali i zagađen vazduh. Prosječna godišnja koncentracije PM2,5 je najveća u Evropi (27,748 $\mu\text{g}/\text{m}^3$). Svjetska zdravstvena organizacija (SZO) dala je smjernice za PM2.5 a to je da godišnje koncentracije ne smiju prelaziti 10 mikrograma po kubnom metru, što predstavlja donji raspon preko kojeg su primijećeni štetni zdravstveni efekti. Procjena SZO je da oko 35% stanovništva u Bosni i Hercegovini konzumira cigarete (47,2% muškaraca i 30% žena), 43,2% ima visok krvni pritisak, 26,5% je pretilo.⁵⁵

Osiguravanje kvalitetne i dostupne javne zdravstvene zaštite za sve građane, uključujući i marginalizovane grupe, jedan je od ključnih reformskih prioriteta BiH. Romi imaju pristup zdravstvenim uslugama samo ako su registrovani kod administracije za zapošljavanje ili

⁵⁵ www.euro.who.int

obrazovanje. Zbog ovoga mnogi Romi nemaju zdravstveno osiguranje. Tokom proglašenog vanrednog stanja/prirodne nesreće, svi nivoi vlasti su usvojili mjere o privremenoj univerzalnoj zdravstvenoj zaštiti vezano za COVID-19.

U pogledu prevencije protiv Covid-19, stanovništvu je dostupno više vrsta vakcina. Bosna i Hercegovina je prijavila da je do 4.novembra 2021. godine ukupno dala 1.553.874 doza vakcina.

Finansiranje sektora zdravstva u Bosni i Hercegovini

Bosnu i Hercegovinu karakteriše kontinuirano povećavanje troškova u sektoru zdravstva, tako da su u 2019. godini izdaci u zdravstvu su iznosili 3 milijarde i 384 miliona, što je za 190 miliona više nego prethodne godine, a za oko 860 miliona više nego u 2013.godini.⁵⁶

Ukupni izdaci u zdravstvu su rasli brže nego BDP tako da je udio zdravstvenih izdataka u BDP-u iznosio 9%, a godinu prije (2019.godina) 9% BDP-a. Kontinuirano povećanje izdataka se jednim dijelom može objasniti i starenjem stanovništva, a i činjenicom da liječenje postaje „skuplje“ uvođenjem novih tehnologija i većeg spektra laboratorijskih nalaza. Pored toga, treba imati u vidu da je 2020.godina bila „pandemijska“ godina te je zasigurno doprinijela većim izdacima u zdravstvu.⁵⁷

Odnos između privatnih i javnih izdataka je blago promijenjen u odnosu na prethodnu godinu, te je su 2020. godini 71% činili javni izdaci a 29% privatni izdaci. Radi poređenja, u Hrvatskoj samo 18,1% ukupne potrošnje čine privatni izdaci, što ukazuje na smanjenu finansijsku dostupnost zdravstvenih usluga u Bosni i Hercegovini.⁵⁸ Gotovo sva privatna potrošnja⁵⁹ (99%) ide na direktne izdatke domaćinstava, dok samo mali dio privatne potrošnje (1%) ide na dobrovoljno plaćanje zdravstvene zaštite.⁶⁰

Usluge dugotrajne njege, preventivne zdravstvene zaštite i zdravstvene administracije se gotovo isključivo finansiraju iz javnih izdataka, dok se medicinska sredstva za vanbolničke pacijente u većoj mjeri finansiraju iz privatnih izdataka, odnosno iz direktnih izdataka domaćinstava.

Iako Bosna i Hercegovina ima prosječno kraću dužinu boravka u bolnicama i bolničko liječenje u Bosni i Hercegovini u odnosu na EU, ono iziskuje značajne izdatke.

Najviše novca se izdvaja za bolničko liječenje. U 2020.godini više od polovine (63,1%) ukupne potrošnje za zdravstvo utrošeno je na usluge liječenja i rehabilitacije, dok je 27% ukupne potrošnje utrošeno na medicinska sredstva.⁶¹

⁵⁶ 2013 godina je prva koja je obuhvaćena Nacionalnim računima u zdravstvu

⁵⁷ Statistika nacionalnih zdravstvenih računa, Agencija za statistiku BiH, u dijelu metodologija navodi se da su uračunati i izdaci koji se odnose na Covid-19.

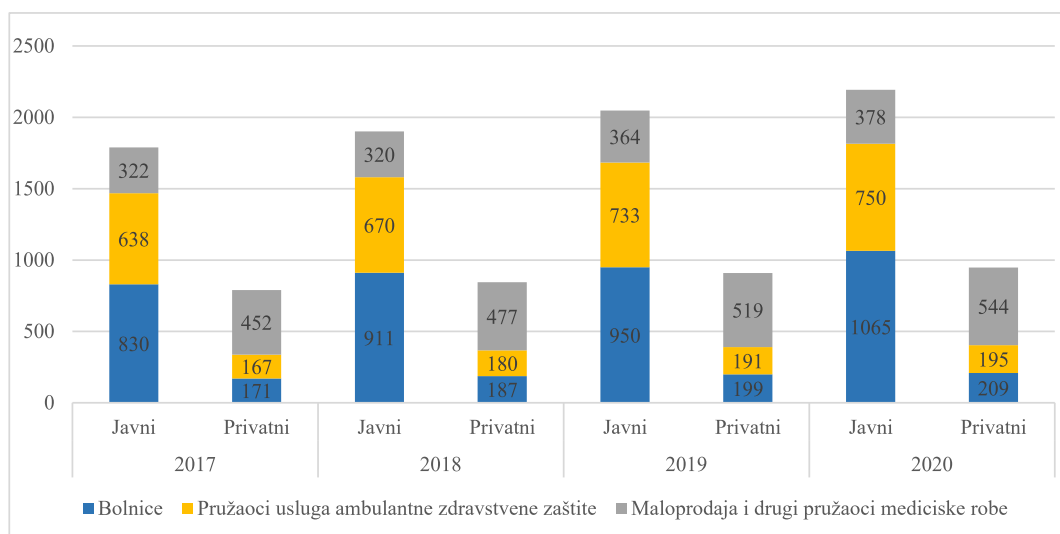
⁵⁸ SZO Nacionalni racuni

⁵⁹ U direktne izdatke domaćinstava, odnosno plaćanja „iz džepa“ spadaju formalna i neformalna plaćanja. Formalna plaćanja obuhvataju participaciju u javnim zdravstvenim uslugama i participaciju za lijekove, druga direktna plaćanja kod privatnih zdravstvenih radnika (zubari, specijalisti, dijagnostika, kupovina naočala) i plaćanje za lijekove bez recepta i druga terapeutska pomagala

⁶⁰ BHAS, Statistika nacionalnih zdravstvenih računa, Sarajevo 30.06.2022

⁶¹ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Saopćenje: Demografija i socijalne statistike, „Statistika nacionalnih zdravstvenih računa“, Sarajevo, 30.06.2021

Grafikon 11: Izdaci za zdravstvo prema pružiocima usluga zdravstvene zaštite (top tri) i izvorima finansiranja u Bosni i Hercegovini, 2020, u milionima KM

Izvor: Nacionalni zdravstveni računi, Saopštenja Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine

Na administraciju i upravljanje zdravstvenim sistemom troši se oko 2% od ukupnih izdataka, i ovo predstavlja smanjenje od 2017.godine kada je udio iznosio 3%, ali i na prethodnu godinu kada je udio iznosio 2,5%.

Tako i jedna od mjera „Zajedničkih socio-ekonomskih reformi za period 2019.-2022. godina“ je i sveobuhvatna reforma i poboljšanje kvalitete zdravstvenog sistema. Program ekonomskih reformi za period 2020.-2022. predviđa reformu zdravstvenog sistema te je okarakterisana kao reforma visokog uticaja na konkurentnost i zaposlenost. Uzimajući u obzir pandemiju koja je proglašena u našoj zemlji u martu 2020.godine, te globalnu borbu protiv nje, očekivati je da će zdravstveni sektor biti u jedan od glavnih prioriteta u narednom periodu.

Ono što predstavlja izazov u zdravstvenom sektoru u Bosni i Hercegovini 2020. godine su svakako racionalizacija troškova uz istovremeno obezbjeđenje novih izvora finansiranja. Jedan od značajnih izazova je i pristup zdravstvenoj zaštiti kako ustanovama zdravstvene zaštite tako i medicinskom osoblju. Također, treba posvetiti pažnju finansijskoj dostupnosti, te iznaći način smanjenja udjela privatnih izdataka u ukupnim izdacima. Jedan od izazova u narednom periodu za kreatora politika je i prevencija zaraznih i nezaraznih bolesti.